

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 23 maja 2023 r.

Poz. 4408

UCHWAŁA NR LXXII/872/2023 RADY MIASTA KNURÓW

z dnia 17 maja 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Knurów na okres czterech lat

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz art. 13 pkt 10 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1461), po uzyskaniu pozytywnej opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na wniosek Prezydenta Miasta Knurów

Rada Miasta Knurów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Knurów na okres czterech lat w brzmieniu stanowiącym Załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwałę powierza się do wykonania Prezydentowi Miasta Knurów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.ogłaszaniu aktów normatywnych.

Przewodniczący Rady

Tomasz Rzepa

Załącznik do uchwały Nr LXXII/872/2023

Rady Miasta Knurów

z dnia 17 maja 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KNURÓW NA OKRES 4 LAT

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez2.wroclaw@gmail.com

MARZEC 2023

Spis treści

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	17
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Knurów ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	21
5.2.1. Charakterystyka gminy	21
5.2.2. Historia obszaru gminy.....	22
5.3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego – dziedzictwo materialne.....	28
5.3.1. Obiekty sakralne	28
5.3.2. Cmentarze.....	32
5.3.3. Przemysł oraz zabytkowe obiekty industrialne	33
5.3.4. Obiekty szkolne i inne obiekty użyteczności publicznej.....	39
5.3.5. Zabudowa mieszkaniowa (dwory, wille, osiedla patronackie, zabudowa o charakterze wiejskim).....	50
5.3.6. Obiekty małej architektury	60
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	61
5.4.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	62
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	63
5.5.1. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków	69
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	70
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	72
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	75
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	76
9.1. Dotacje.....	76
9.1.1. Dotacje Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego oraz ze Starostwa Powiatowego w Gliwicach.....	77
9.1.2. Dotacje gminne.....	78
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	78
9.2.1. Rządowy Program Odbudowy Zabytków (dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków)	78

9.2.2. Fundusz Termomodernizacji i Remontów (dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków)	79
9.2.3. Fundusz Kościelny (dotacje dla zabytkowych obiektów sakralnych)	79
9.2.4. Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne	79
9.2.5. Program Kultura – Interwencje (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą).....	80
9.2.6. Program „Infrastruktura kultury” (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą).....	80
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	80
9.3.1. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków).....	80
9.3.2. Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)	81
9.3.3. Kreatywna Europa 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)	82
10. Bibliografia.....	83
11. Spis tabel, rysunków i zdjęć	83
12. Załączniki	86

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Knurów na lata 2023-2026 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środków unijnych, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami na terenie Gminy Knurów na lata 2013-2017, który został przyjęty uchwałą nr XXXIX/559/13 przez Radę Miasta Knurów dnia 30 października 2013 r. oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Knurów na lata 2019-2022 przyjętego uchwałą nr L/666/18 Rady Gminy z dnia 20 czerwca 2018 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego

oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomości lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5,** który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6,** który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz.731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też jest budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorzady, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

– obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

– obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

– obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocnić poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odplywowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

– Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

– Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Knurów wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie, Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+;
- powiatowym: Kierunki Strategicznego Rozwoju Powiatu Gliwickiego w perspektywie roku 2035.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie została przyjęta uchwałą nr VI/24/1/2020 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 19.10.2020 r.

Strategia jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”, uchwalonej przez Sejmik Województwa Śląskiego 1 lipca 2013 roku i stanowi piątą edycję tego kluczowego dokumentu określającego cele rozwoju regionu oraz instrumenty ich realizacji w perspektywie roku 2030.

Dokument zawiera wizje, pola i cele strategiczne oraz kierunki działań w obszarze kultury w województwie śląskim.

W analizie SWOT wśród silnych stron wskazano m.in.: zróżnicowane walory przyrodniczo-kulturowe województwa, umożliwiające rozwój różnych wyspecjalizowanych form turystyki, w tym poprzemysłowej (Szlak Zabytków Techniki) i kulturowej (Szlak Orlich Gniazd).

W Strategii wypracowano grupę przedsięwzięć stanowiących zbiór typów projektów, zadań i aktywności samorządu województwa. Rozpoczęcie prac opartych o zarysowane przedsięwzięcia otwierać będzie etap wdrożenia Strategii i jej koncentracji tematycznej w zakresie realizowanych celów i kierunków. Poniżej wskazano działania w obszarze zabytków:

Nazwa przedsięwzięcia: Turystyczne Śląskie

Zakres przedsięwzięcia:

1. Tworzenie i rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej: Beskidów, Śląska Cieszyńskiego, Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Krainy Górnej Odry.
2. Popularyzacja rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd.
3. Upowszechnienie wiedzy na temat unikalnej wartości historycznej i kulturowej Podziemi Tarnogórskich wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
4. Rozwój turystyki biznesowej i przemysłu wielkich wydarzeń.

5. Popularyzacja i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej.
6. Rozwój turystyki bez barier oraz rozwój bezpieczeństwa na szlakach turystycznych.

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025**

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 25 kwietnia 2022 r.

Program ten jest piątym Programem opieki nad zabytkami w województwie śląskim. Pierwszy program obejmował lata 2006-2009, następnie opracowano jego aktualizację – na lata 2010-2013, 2014-2017 i 2018-2021.

Przedmiotem Programu są wszystkie obiekty zabytkowe niezależnie od form ochrony, jakimi są objęte. Program obejmuje obszar województwa śląskiego w granicach administracyjnych. Głównym celem Programu jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także włączenie zabytków w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Program określa warunki włączania obiektów zabytkowych w procesy gospodarczego rozwoju województwa przy pomocy zróżnicowanych podmiotów gospodarczych.

Celem nadrzędnym jest harmonijne zarządzanie krajobrazem kulturowym oraz optymalne zachowanie autentycznego materialnego i niematerialnego dziedzictwa, wspomagającego budowę kapitału społecznego oraz rozwoju gospodarczego województwa i promocji regionu w kraju i na świecie.

Aby ten cel został zrealizowany, konieczne jest podjęcie działań związanych i z materią zabytków i kompetencją społeczną. Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

Cel strategiczny I – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi.

Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu.

Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne:

Cel operacyjny I.1 – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa.

Cel operacyjny I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa.

Cel operacyjny I.3 – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego

Do realizacji celów wyznaczono kierunki działań.

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ został przyjęty uchwałą nr V/26/2/2016 przez Sejmik Województwa Śląskiego dnia 29 sierpnia 2016 r. Niniejszy dokument powstał w wyniku przeprowadzonej w latach 2013-2016 aktualizacji Planu z 2004 r. wraz z jego cząstkową zmianą z 2010 r.

Plan poprzez jego ścisłe powiązanie ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” stanowi kluczowy element zintegrowanego planowania strategicznego. Plan 2020+ określa podstawowe elementy układu przestrzennego, ich zróżnicowanie i wzajemne relacje. Cele polityki przestrzennej województwa określone w Planie 2020+ dotyczą gospodarczego wzrostu i innowacyjności, metropolizacji, zapewnienia spójności społecznej i ekonomicznej oraz ochrony naturalnych zasobów środowiska i kształtowania krajobrazów kulturowych.

W Planie omówiono bardzo szczegółowo obszar ochrony krajobrazów kulturowych. Województwo śląskie jest obszarem o wyjątkowym, zróżnicowanym i bogatym dziedzictwie kulturowym. Zasoby dziedzictwa kulturowego, zarówno materialne, jak i niematerialne, mają szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości regionu, kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa. Specyficznym dziedzictwem

okresu industrializacji (od XVIII do XX w.), podkreślającym odrębność i wyjątkowość krajobrazu kulturowego regionu, są historyczne obiekty i zespoły zabudowy związane z górnictwem węgla kamiennego, wydobywaniem i przetwórstwem metali kolorowych, jak kopalnia cynku i srebra oraz hutnictwem żelaza.

Wśród wyznaczonych celów polityki przestrzennej województwa, cel 3 jest ściśle związany z dziedzictwem kulturowym regionu:

3. Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego.

Dla powyższego celu przyjęto następujące kierunki polityki przestrzennej:

3.1. Ochrona zasobów środowiska.

3.2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.

3.3. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Wskazano między innymi kierunek działania:

Kierunek 3.2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich:

- kształtowanie atrakcyjnych terenów mieszkaniowych o wysokiej jakości rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych;
- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i integrację społeczności lokalnych;
- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji;
- kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne i przyrodnicze;
- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym przemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);
- gospodarowanie wodami opadowymi ukierunkowane na spowolnienie odpływu ze zlewni (system mikro – i małej retencji).

• Kierunki Strategicznego Rozwoju Powiatu Gliwickiego w perspektywie roku 2035

Kierunki Strategicznego Rozwoju Powiatu Gliwickiego w perspektywie roku 2035 zostały przyjęte uchwałą XXXIV/272/2021 Rady Powiatu Gliwickiego z dnia 16 grudnia 2021 r.

Dokument określa kierunki rozwoju powiatu do realizacji na lata 2021-2035. Jego celem jest wskazanie misji, wizji oraz celów strategicznych, których realizacja w określonym horyzoncie czasowym przyczyni się do rozwoju powiatu.

Wyznaczone wizje przyszłości Powiatu Gliwickiego nakreślone przez kierunki strategiczne związane z dziedzictwem kulturowym:

- Współzależny i zintegrowany rozwój funkcji społecznych, gospodarczych, kulturalnych, środowiskowych, respektujący priorytety ekorozwoju.
- Wyjątkowe miejsce na mapie województwa śląskiego pod względem walorów środowiskowych – pielęgnowanych i rozsądnie wykorzystywanych dla rozwoju funkcji rekreacyjnych i turystycznych, atrakcyjnych dla mieszkańców Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii.
- Obszar będący wizytówką województwa śląskiego, promujący region walorami przełamującymi stereotypowe postrzeżenie Górnego Śląska.

Cele i kierunki działań Powiatu Gliwickiego w obszarze ochrony zabytków:

Cel strategiczny: Oryginalne walory powiatu tworzące unikatową jakość życia mieszkańców.

Cel operacyjny: Wysoka jakość przestrzeni powiatu.

Kierunek działania:

– Ochrona, wykorzystanie i promocja zabytkowych i symbolicznych obiektów powiatu.

Cel operacyjny: Przedsiębiorczość mieszkańców zagospodarowująca walory i potencjały powiatu.

Kierunki działań:

– Promowanie wśród mieszkańców przedsiębiorczego wykorzystywania lokalnych potencjałów, w tym działania wspierające kooperację i integrację rolnictwa, rzemiosła, przetwórstwa i turystyki.

– Działania na rzecz wykreowania, we współpracy z gminami i lokalnym biznesem, wiodących typów turystyki opartych na specyficznych atutach powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

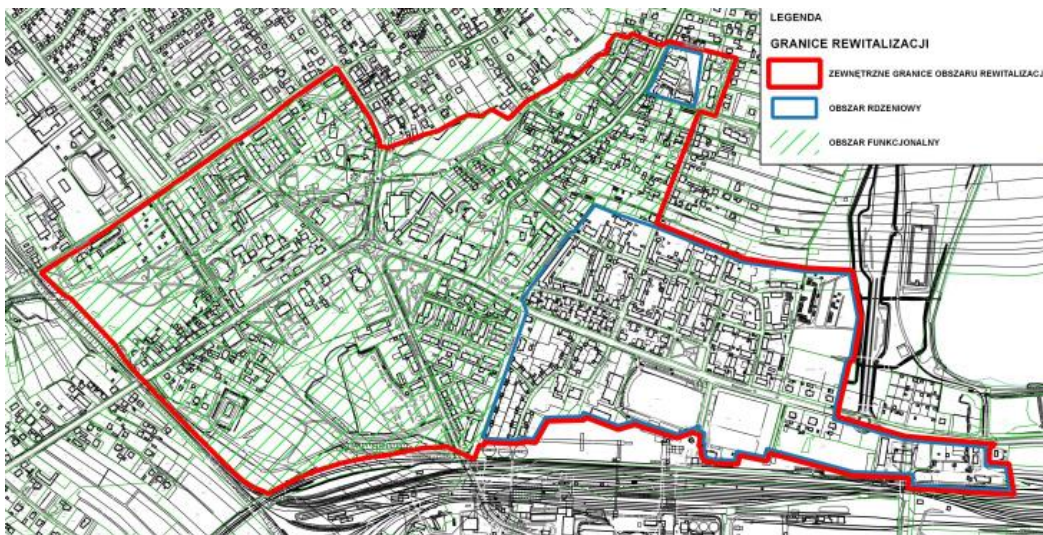
Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Knurów na lata 2016-2023 (LPR)

Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Knurów na lata 2016-2023 (LPR) został przyjęty uchwałą nr LI/780/2010 Rady Miasta Knurów z dnia 20.10.2010 r. Działania rewitalizacyjne ujęte w niniejszym dokumencie stanowią kontynuację procesu rozpoczętego w 2010 r.

LPR jest dokumentem strategicznym, którego celem jest uporządkowanie kwestii związanych z procesem wychodzenia ze stanu kryzysowego określonych ściśle obszarów, na terenie których zdiagnozowano koncentrację problemów. Jest także dokumentem, który umożliwia ubieganie się o środki pomocowe, w tym pochodzące z programów operacyjnych, na realizację przedsięwzięć i działań o charakterze społecznym oraz infrastrukturalnym, które zaplanowane zostały w LPR.

Obszar rewitalizacji został zdefiniowany poprzez wskazanie następujących ulic: wzdłuż ul. 1 Maja od skrzyżowania z ul. Wilsona do budynku przy ul. 1 Maja 2, następnie wzdłuż północnej granicy terenów zielonych pomiędzy ul. 1 Maja, Klasztorną i Karłowicza, półn. granicą terenów zabudowy mieszkaniowej wzdłuż ul. Ks. Kozielka aż do skrzyżowania z ul. Karłowicza, wzdłuż ul. Karłowicza do ul. Sienkiewicza, wzdłuż przedłużenia ul. Kwitka w kierunku wsch. do autostrady A1, wzdłuż autostrady A1 do ul. Dworcowej (na wysokości budynku przy ul. Dworcowej 38a), wzdłuż półn. granicy terenów KWK Knurów-Szczygłowice, następnie wzdłuż linii kolejowej w kierunku zach. do nasypu kolejowego w kierunku półn., po przecięciu ul. Niepodległości na wysokości budynku nr 28a do ul. Wilsona, ul. Wilsona (numery nieparzyste) do skrzyżowania z ul. 1 Maja.

Rys. 1. Obszar rewitalizacji

Wyznaczony obszar objęty działaniami rewitalizacji zamieszkiwany jest przez 4 918 osób, czyli 13,01% ogółu mieszkańców (37 796) miasta oraz zajmuje powierzchnię około 95 ha, co stanowi 2,8% całkowitej powierzchni gminy (3395 ha). Jest to teren dość gęsto zaludniony, o zwartej zabudowie miejskiej. Granice rewitalizowanego obszaru przebiegają wzdłuż ciągów drogowych i pieszych a także terenów zielonych. Obszar obejmuje najstarszą część miasta o charakterystycznej zabudowie robotniczej, odznaczającą się dużą liczbą starych zasobów mieszkaniowych, powstałych na początku XX w. Trzon rewitalizowanego obszaru stanowi tzw. III Kolonia Robotnicza. III Kolonia Robotnicza i jej tereny przyległe to obszar o bogatej tradycji, który może stać się wizytówką miasta, atrakcyjną dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Charakterystyczny układ przestrzenny i walory architektoniczne posiadają duży potencjał, który wykorzystany może wpłynąć na podniesienie standardu życia mieszkańców oraz ocieplenie wizerunku zarówno obszaru rewitalizowanego, jak i całego miasta.

Wraz z upływem czasu, w wyniku zaniedbań, osiedla patronackie stały w obliczu postępującej dekapitalizacji i degradacji, stając się miejscem koncentracji niepożądanych zjawisk społecznych w mieście. Szczególnie silne zaniedbania na obszarze Starego Knuruwa nastąpiły po 1989 r., kiedy pojawiły się pierwsze impulsy restrukturyzacyjne związane z transformacją polskiej gospodarki. Zaniedbywana przez lata substancja mieszkaniowa i około mieszkaniowa osiedli patronackich oraz brak wystarczających funduszy na remonty i modernizacje stały się przyczyną upadku obszaru Starego Knuruwa.

Wyznaczona wizja stanu obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji: Poprawa warunków życia mieszkańców Starego Knuruwa kluczem do przywrócenia pierwotnych wartości kulturowych i gospodarczych tej części miasta.

Rewitalizację Rejonu III, który obejmuje ulice: ulice: Szpitalna do nr 8, Wilsona nieparzyste do nr 25, Niepodległości parzyste do nr 28a i nieparzyste do nr 31b, Dworcowa, Floriana, dr. Floriana Ogana, Sokoła, 1 Maja, Kopalniana, Jęczmienna, Chabrowa, Akacyjowa, Chmielna, Jaśminowa, Łubinowa, Wrzosowa, Stanisława Moniuszki, Zofii Kossak-Szczuckiej, Jana Brzechwy, Mieczysława Karłowicza, Henryka Sienkiewicza, Jana Kwitka, Antoniego Słoniny, Adama Mickiewicza, Karola Miarki, Konstantego Damrota, Tadeusza Kościuszki, Stanisława Poniatowskiego, Mikołaja Kopernika, Józefa Janty, Ogrodowa, ks. Alojzego Koziełka, Aleja Spacerowa, Klasztorna, Wolności, Plebiscytowa, Plac Powstańców Śląskich, Jana Dymka, kard. Augusta Hlonda, ks. Józefa Jagły, Różana, Kwiatowa, Stokrotki, Poczтовая, Spółdzielcza, Żwirki i Wigury, Bolesława Prusa, Wagowa, Rybna, Stanisława Wyspiańskiego, Emilii Plater, Dębowa, Astrów, Poprzeczna, Krucza, Przemysłowa, zaplanowano w formie trzech kierunków interwencji wyodrębnionych na podstawie analizy danych zastanych, diagnozy potrzeb i problemów rewitalizacyjnych. Dziedziny te odpowiadają na zidentyfikowane zjawiska kryzysowe, realizując cel strategiczny LPR, jakim jest zniwelowanie

nasycenia zjawisk negatywnych i obszarów problemowych oraz ożywienie społeczno - gospodarcze mieszkańców Knuruwa przy partycypacji i zaangażowaniu zróżnicowanych grup interesariuszy LPR.

W LPR założono realizację 9 celów operacyjnych. W dziedzinie ochrony zabytków wskazano na:

- Poprawa jakości infrastruktury technicznej, w tym drogowej i mieszkaniowej.
- Tworzenie infrastruktury kulturalno-rekreacyjnej, będącej przestrzenią dla aktywności mieszkańców.
- Uwypuklenie walorów estetycznych rzadko spotykanego układu przestrzennego III Kolonii Robotniczej i terenów przyległych.

Działania:

- Termomodernizacja zabytkowych budynków Starego Knuruwa wraz z likwidacją źródeł niskiej emisji;
- Rewitalizacja infrastruktury społecznej III Kolonii Robotniczej – odtworzenie infrastruktury służącej społeczeństwu.

W LPR opisano stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz przedstawiono spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

• **Strategia Rozwoju Gminy Knurów do 2030 roku**

Strategia Rozwoju Gminy Knurów do 2030 roku została przyjęta uchwałą nr XLIX/624/2022 Rady Miasta Knurów z dnia 19 stycznia 2022 r.

Strategia jest strategicznym dokumentem średniookresowym, określającym cele i kierunki rozwoju miasta. Elementem wdrożeniowym Strategii są przedsięwzięcia, zadania i projekty. Zostały one przypisane do celów strategicznych, a nie do celów operacyjnych i kierunków działań.

Poniżej przedstawiono cele, które mają związek z dziedzictwem kulturowym:

- Knurów miastem eksponowanego i wykorzystywanego dziedzictwa kulturowego.
- Knurów miastem zrewitalizowanym.

Kierunki działań:

- Podnoszenie wśród mieszkańców wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego Knuruwa i jego obecności w przestrzeni miasta.
- Poprawa estetyki (jeżeli to konieczne: stanu technicznego) oraz przestrzeni wokół obiektów historycznych i symbolicznych miasta.
- Rewitalizacji przestrzeni miejskich.

• **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Knurów**

Obowiązujące Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Knurów, tj. „Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Knurów”, została przyjęta jako dokument w formie ujednocionej Uchwałą nr LV/729/2018 Rady Miasta Knurów z dnia 17.10.2018 r.

Studium jest aktem kierownictwa wewnętrznego, określającym politykę przestrzenną gminy, zaś ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, sporządzanych po uchwaleniu studium oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu powinny być spójne z polityką przestrzenną gminy określoną w Studium.

W Studium opisano środowisko kulturowe, rozumiane jako zachowane materialne dziedzictwo przeszłości miasta, związane z industrialnym okresem rozwoju miasta, jeśli pominąć wciąż czytelne, aczkolwiek silnie przekształcone siedlisko dawnej wsi.

W Studium wyznaczono zasady dla ochrony obszarów i obiektów posiadających wartość kulturową:

- 1) Stwierdzono, iż w obrębie Knuruwa nie występują obszary i obiekty objęte ochroną prawną na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzone przez Służbę Ochrony Zabytków w rejestrze zabytków na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 2) Określono obiekty objęte ochroną konserwatorską prawem miejscowym (ustalone w tekstach i rysunkach obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego).

- 3) Określono obiekty o wartościach kulturowych chronione prawem miejscowym (ustalone w tekstach i rysunkach obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), w ramach pośrednich stref ochrony konserwatorskiej „B”, w tym zespół starego cmentarza.
- 4) Ustala się dla stref ochrony konserwatorskiej od B -1 do B -5 obejmujących: I, II, III i IV Kolonię robotniczą niezbędny zakres działań koniecznych do odtworzenia i zachowania wartości kulturowych, a obejmujący między innymi: rewitalizację zabudowy III Kolonii zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi, określonymi w Studium Konserwatorskim III Kolonii, a obejmującą co najmniej wyposażenie budynków mieszkalnych w infrastrukturę techniczną, uporządkowanie terenów przyległych z ewentualnym odtworzeniem ogrodów przydomowych wraz z modernizacją istniejącego układu komunikacji z jednoczesnym zagwarantowaniem możliwości budowy drogi lokalnej wschodnim skrajem osiedla; w stosunku do planowanej zabudowy mieszkaniowej na północnym obrzeżu III Kolonii ustala się konieczność dostosowania jej wyglądu architektonicznego do zabudowy osiedla robotniczego, rewitalizację zabudowy I, II i IV Kolonii na podobnych zasadach jak określono dla III Kolonii, w obrębie zespołu Szpitala Miejskiego – dostosowanie do pierwotnej zabudowy wyglądu architektonicznego wybitnie dysharmonijnego budynku nowej części szpitala.
- 5) Do obszarów i obiektów chronionych o nieustalanej lokalizacji, zalicza się nieujawnione stanowiska archeologiczne. Ze względu na brak badań archeologicznych, wymagane jest zapewnienie nadzoru archeologicznego, przy pracach ziemnych podczas realizacji urządzeń i obiektów wymagających głębokich wykopów.
- 6) Działalność w obrębie obiektów i terenów chronionych prawem miejscowym (dotyczy m. in. remontów, adaptacji, przebudowy lub rozbudowy) - wymaga uzyskania opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 7) W przypadku konieczności podjęcia decyzji o likwidacji (np. ze względu na zły stan techniczny czy też planowanych do realizacji inwestycji publicznych) obiektów znajdujących się pod ochroną prawa miejscowego, wymagane jest uprzednie sporządzenie dokumentacji inwentaryzacyjnej wraz z dokumentacją fotograficzną obiektów.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Knurów ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

• Położenie administracyjne i geograficzne

Knurów to gmina miejska (miasto) usytuowana na pld. Polski, w województwie śląskim, na pld.-zach. obrzeżach konurbacji górnośląskiej (Aglomeracja Górnośląska). Knurów graniczy z pięcioma gminami:

- z miastem na prawach powiatu Gliwice – od pln.,
- z gminą wiejską Gierałtowiec i z gminą wiejską Ornontowice – od wsch.,
- z gminą miejsko-wiejską Czerwionka - Leszczyny – od pld.-wsch.,
- z gminą wiejską Pilchowice – od zach.

Gmina znajduje się pomiędzy Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym a Rybnickim Okręgiem Węglowym co wskazuje eksploatację węgla kamiennego jako lokalny sektor gospodarczy.

Knurów leży niedaleko skrzyżowania tras komunikacyjnych A4 (Zgorzelec – Korczowa) i A1 (Gdańsk – Gorzyce). Ponadto w obrębie miasta usytuowany jest węzeł autostrady A1.

Komunikacja kolejowa ogranicza się do położonej w pobliżu linii towarowej Zabrze Makoszowy – Rybnik, oraz przebiegającej przez miasto linii towarowej Knurów – Kotlarnia, powiązanej bezpośrednio z istniejącymi na terenie miasta kopalniami.

• Środowisko przyrodnicze

Gmina Knurów położona na Wyżynie Śląskiej, w obrębie dwóch mezoregionów: część pln.-wsch. należy do Wyżyny Katowickiej, natomiast część pld.-zach. do Płaskowyżu Rybnickiego. Powierzchnia miasta nachylona jest zasadniczo w kierunku zach. i pld.-zach., ku dolinie Bierawki. Knurów rozcinany jest szeregiem głębokich dolin dopływów Bierawki.

Na terenie Knuruwa znajdują się następujące obszary i obiekty objęte ochroną prawną: Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” utworzony Rozporządzeniem nr 181/93 Wojewody Katowickiego z dnia 23 listopada 1993 r. Obszar parku obejmuje w granicach administracyjnych Knuruwa pld.-zach. część miasta o powierzchni 292,17 ha, położoną na zach. od rzeki Bierawki. W obszarze parku znalazły się tereny osiedla mieszkaniowego w Szczygłowicach oraz tereny zdegradowane (hałdy i osadniki) wskutek eksploatacji górniczej. W granicach Knuruwa lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się: Dolina górnego odcinka Potoku Książenickiego, Dolina dolnego odcinka Potoku Książenickiego.

Poza wyżej opisanymi obszarami, wyróżnić można w Knuruwie i w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska flory chronionej :

- w dolinie Potoku Szczygłowickiego rośnie częściowo chroniona ciemiężycza zielona;
- rośliny chronione bez ścisłej lokalizacji ich stanowisk: wawrzynek wilczełyko, storczyk szerokolistny, barwinek pospolity oraz widłak goździsty.

• Instytucje kultury i organizacje działające w sferze kultury

Główną instytucją z dziedziny kultury działającą w Knurowie jest Centrum Kultury. To samorządowa instytucja kultury, która realizuje zadania gminy w zakresie prowadzenia działalności kulturalnej na terenie Knurowa, prowadzi wystawy, koncerty i warsztaty dla młodzieży. W ramach Centrum Kultury działa Dom Kultury Szczygłowice, do którego należy chór Slavica Musa, formacja taneczna Mażoretki, Studio Piosenki i Musicalu oraz klub Sztukateria, w ramach którego działa teatr Paranoja, zespół taneczny Marzenie i Hipnoteria. Kulturę w mieście organizuje również Izba Tradycji Górniczej, która pełni funkcję nieformalnego muzeum Knurowa i pielęgnuje pamięć o historii górniczej miasta. W swych zbiorach posiada m.in. narzędzia, sprzęt i urządzenia górnicze z różnych okresów rozwoju górnictwa. Dodatkowo Centrum Kultury zarządza biblioteką miejską oraz jej trzema filiami, w skład zarządzanych przez bibliotekę obiektów wchodzi również: Klub Kultury Lokalnej Sztukaterii, Kino Scena KULTURA. Ponadto w trakcie realizacji jest „Nowoczesny Dom Kultury” przy ul. Witosza.

Na terenie miasta działają także organizacje społeczne oraz stowarzyszenia, których działalność związana jest z dziedzictwem kulturowym regionu. Należą do nich:

- Centrum Edukacji Środowiskowej z siedzibą w Knurowie,
- Fundacja Rozwoju Lokalnego,
- Knurowskie Stowarzyszenie Kupców i Rzemieślników z siedzibą w Knurowie,
- Polski Klub Ekologiczny Okręg Górnośląski,
- Towarzystwo Miłośników Knurowa,
- Korpus Artylerii Najemnej,
- Stowarzyszenie „Orkiestra Kopalni Węgla Kamiennego Knurów”,
- Stowarzyszenie Calvi Cantores,
- Stowarzyszenie Młodzieżowy Chór Schola Cantorum,
- Stowarzyszenie Muzyczno-Kulturalne „Szczygłowice” w Knurowie,
- Stowarzyszenie Zwycię „Inicjatywa Narodowa Knurów”,
- Stowarzyszenie Miłośników Drobego Inwentarza w Knurowie.

5.2.2. Historia obszaru gminy¹

• Knurów

Pierwsza wzmianka o Knurowie pochodzi z 1305 r. Wtedy to, w „Księdze uposażeń biskupów wrocławskich”, wymieniono wieś Cnurowicz, jako jedną z wielu miejscowości obowiązanych do uiszczania im dziesięciny: „Wieś liczyła wtedy 24 łany, co świadczyło o lokowaniu jej w prawie magdeburskim. We wsi mieszkały 24 rodziny gospodarujące na 24 łanach. Knurów jest nazwą prasłowiańską i wywodzi się od pierwotnego właściciela tej osady, Knura. Knurów to osada Knura czyli Knurów majątek.

Knurów był około 1870 r. lichą wioszczyną, mającą około 600 mieszkańców. W latach głodowych 1877-1878 wielu mieszkańców zostało obdarzonych szatami i żywnością przez zbiórkę, zainicjowaną przez Karola Miarke w Mikołowie. Chałupy i gospodarstwa wiejskie położone były po obu stronach rzeki, ciągnącej się przez wieś. Wzdłuż prowadziły dwie ulice, Kościelna i Rybnicka po jednej stronie oraz Wolności i Wilsona po drugiej, pokrzyżowane przez ulicę prowadzącą do Gliwic. Ulice były w stanie opłakanym, pełne błota. W Knurowie była jedna gospoda (Orłowskiego) i jedna restauracja (Waluszka). We wsi nie było ani masarza, ani piekarza, ani sklepu kupieckiego. Wszystko trzeba było sprowadzać z Gliwic. Rola jest w stronę Krywałdu lichsza, piaszczysta, w stronę Szywałdu i Kierałtowic lepsza glina. Najlepsza rolę miał dwór. W lesie była

¹ Program Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Knurów na lata 2013-2017

wielka obfitość jagód i grzybów. Kulowiec, tj. las w pobliżu kopalni, był nawet zasobny w trufle (piestraki). W dawnych czasach powszechna była uprawa lnu. Ogólnie knurowianie żyli w zgodzie i byli uczynni”.

Centrum dawnej wsi stanowiły takie obiekty jak: kościół, szkoła oraz zabudowania dworskie. Ten układ przetrwał do początku XX w. Pierwszy drewniany kościół i parafia w Knurowie powstały w okresie średniowiecza, prawdopodobnie w 1 poł. XIV w.

Mieszkańcy wsi przez stulecia trudnili się rolnictwem. W krajobrazie wsi ważniejszymi obiektami były stawy, młyny i tartaki. W poł. XIX w. właściciele wsi wybudowali zachowany do dziś zamek, dawny dwór Paczyńskich z 1853 r. (obecnie przekształcony i mieści się tam siedziba NOT i Izby Tradycji KWK Knurów przy ul. Dworcowej).

Według podręcznika statystycznego z 1864 r.: Triest Topographisches Handbuch: miał w Knurowie w 1855 r. „dwór 132 mórg roli, 67 mórg łąki, 14 mórg stawów, 28 mórg ogrodu; Gmina Knurów: 924 mórg roli, 3 młyny, 143 rodzin, 776 polskich mieszkańców, 77 koni, 305 krów, 38 świń; płaciła 189 tal. podatku gruntowego, 5 tal. domowego, 265 tal. klasowego, 11 tal. przemysłowego. Najbliższe miejsce targowe Gliwice, oddalone o milę”. Gmina Krywałd miała: „337 mórg roli, 39 rodzin, 160 polskich mieszkańców, 7 koni, 4 świnie, płaciła 39 tal. podatku gruntowego, 4 tal. domowego, 63 tal. klasowego, 3 tal. przemysłowego. Mieszkańcy żywili się z uprawy lichej roli i pracy w lasach szczygłowskich”.

U schyłku XIX w. w okolicy wsi rozpoczęły się poszukiwania węgla kamiennego. W latach 1903-1910 zbudowano pierwszą nowoczesną kopalnię, należącą do państwa pruskiego i postawiono 2 szyby. Obok kopalni uruchomiono także koksownię produkującą (przed zakończeniem I wojny światowej) ponad 200 000 ton koksu, amoniaku, benzolu, naftaliny i smoły. Knurów z osady typowo wiejskiej przekształcił się w ośrodek przemysłowy.

Wraz z budową kopalni pojawiły się na terenie Knurowa przykopalniane Kolonie Robotnicze domów robotniczych i urzędniczych. W latach 1904-1923, w kilku fazach, na gruntach skarbu państwa pruskiego realizowano budowę osiedla patronackiego kopalni według projektu prof. K. Henrici w Kolonii Robotniczej nad Renem. Do dziś obiekty te zachowały swój odrębny charakter od reszty miasta wyróżniając się cechami wiejskiej zabudowy z dużą ilością zieleni. Niestety stan techniczny i funkcjonalny obiektów wymaga dużego wkładu finansowego właścicieli tego terenu.

Przez Knurów przebiegała szosa prowadząca z Gierałtowic przez Krywałd do Rybnika, wybudowana w 1893 r. W 1904 r. powstała szosa z Knurowa przez Szywałd do Gliwic (8 km) jako szosa związkowa, wybudowana wspólnie przez gminę i obwód dworski Knurów oraz gminę Szywałd. Dla pieszych, zdążających do Gliwic, wygodna była kolej wąskotorowa Racibórz-Gliwice, wybudowana w 1897 r. z przystankiem „Knurower-Weg” przy tej szosie. W 1912 r. wybrukowano ul. Kościelną i Wolności, w latach 1931-1935 – ul. Wilsona. Przez rzekę przeprowadzono dwie nowe ulice Klasztorną i Szpitalną.

W Knurowie nigdy nie wykształcił się rynek, natomiast rozbudowano, zaraz po założeniu kopalni, ulicę Rybnicką (obecnie w tej części ul. Niepodległości) o charakterze miejskim z domami kupieckimi. Wzdłuż ulicy wznoszono liczne reprezentacyjne, kilkukondygnacyjne, wieloosiowe kamienice o ciekawym detalu z placówkami handlowymi i usługowymi w parterze lub warsztatami rzemieślniczymi. Wśród obiektów wyróżniają się budynki użyteczności publicznej, w tym kompleks zabudowy szpitala Spółki Brackiej z 1912 r. Równie ważnym obiektem była także nowa świątynia, pw. św. Cyryla i św. Metodego (ul. Niepodległości), a także gmach ratusza, który Gmina Knurów wybudowała w latach 1928-1929 według projektu inż. Michejdy.

Przy skrzyżowaniu ul. Dworcowej i Ks. Kozielka, na miejscu gdzie dawniej był staw, powstał mały park. Na jego obszarze w 1919 r., dobrodziejka wiejska Franciszka Szulcowa z domu Kozielska, ufundowała kapliczkę z figurą św. Jana Nepomucena. Figura z kamienia bolesławskiego jest cennym dziełem sztuki rzeźbiarza Józefa Baumeistra z Wrocławia. Zwłaszcza płaszcz hermelinowy i tkaniny komży świętego wykonane są misternie.

Pod koniec XIX w. wśród knurowian znajdują się ludzie, którzy dążą do budzenia świadomości narodowej na tym terenie. Knurowianie nie brali udziału w pierwszym powstaniu śląskim, które wybuchło

w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 r.; z powodu, jego złej organizacji. W Knurowie drugie powstanie śląskie, które wybuchło z 19 na 20 sierpnia 1920 r.; przebiegało raczej spokojnie. Powstanie miało ograniczony charakter pod względem zasięgu terytorialnego, jak i stawianych zadań. Knurów w wyniku przeprowadzonego plebiscytu w dniu 20 lutego 1921 r. opowiedział się za Polską. Trzecie powstanie śląskie wybuchło z 2 na 3 maja 1921 r.; z powodu małej perspektywy przyłączenia Górnego Śląska do Polski, która uzależniona była od państw sojuszniczych: Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch. Knurowscy powstańcy organizacyjnie należeli do 13 pułku żorskiego piechoty wojsk powstańczych. Trzecie powstanie śląskie było najważniejszym etapem walki narodowo-wyzwoleńczej Ślązaków. Powstanie było samodzielnym czynem zbrojnym ludu górnośląskiego. Ostatecznie o losie Górnego Śląska zdecydowała Rada Ligi Narodów. Decyzja podjęta została 20 października 1921 r. Polska dzięki powstańcom śląskim, a szczególnie dzięki trzeciemu powstaniu, odzyskała terytorium znacznie większe i bardziej uprzemysłowione od tego, jakie zamierzono jej zwrócić w wyniku jednostronnego interpretowania rezultatów plebiscytu państw sojuszniczych.

W dniu 20 kwietnia 1922 r. o godz. 8:00, gen. Stanisław Szeptycki rozpoczął przejmowanie Śląska przez władze polskie. Cały Górny Śląsk był przejmowany według stref między 20 czerwca, a 3 lipca 1922 r. Wojsko Polskie wkraczające do poszczególnych miejscowości przechodziło przez bramy powitalne, które symbolizowały przyjęcie danej miejscowości do Polski. Również w Knurowie na ul. Dworcowej, przed skrzyżowaniem z ul. 1 Maja i ul. Kopalnianą, ustawiono bramę.

Po objęciu Śląska przez Polskę społeczeństwo knurowskie, za inicjatywą powstańca Walentego Rakoniewskiego, postawiło w parku pomnik Wolności. Był to blok reprezentacyjnych kamieni dołowych, które górnicy nanosili z kopalni. Na pomniku umieszczono: orła polskiego oraz godło gminy knurowskiej (kosa, grabie z owalnicą pługa) i tabliczkę z liczbami 1353-1922 oraz napisem: Cześć Poległym Powstańcom 1) plut. Hora Paweł pol. 18 maja 1921 r.; 2) szereg. Henel Florian pol. 20 maja 1921 r. Liczby oznaczają rok, w którym Śląsk odłączył się od Polski i znowu powrócił na łono macierzy. Pierwsza liczba powinna być nie 1353 lecz 1339. Dnia 9 lutego 1339 r. król Polski Kazimierz Wielki, aby zyskać dla Polski pomoc Czech w sprawie krzyżackiej, wydał w Krakowie akt ratyfikacji umowy trenczyńskiej z 1335 r.; co do rezygnacji z księstw śląskich na rzecz Jana Luksemburskiego, króla Czech. Akt ten stał się aktem definitywnego odłączenia Śląska od Polski. Pomnik został poświęcony w czerwcu 1923 r. w czasie ogromnej manifestacji.

W 1 poł. XX w. do wyróżniających się obiektów należała willa Machoczka (ul. 1 Maja 45) i hotel Lorentz-Orłowski (ul. 1 Maja 7).

W 1924 r. po włączeniu obszaru dworskiego do gminy, gmina Knurów obejmowała obszar 735 hektarów, a liczba ludności liczyła około 9,3 tys. Gmina Knurów była największą z gmin w powiecie rybnickim, zarówno pod względem liczby ludności, jak i powierzchni. Rada Gminna zwróciła się z pismem z dnia 14 maja 1925 r. do Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach i do Wydziału Powiatowego w Rybniku o nadanie gminie Knurów praw miejskich pod względem podatkowym, co powiększyłoby subwencje ze strony władz wojewódzkich i starostwa na rozwój osady. Otrzymało wówczas odmowę, ale władze gminne nie rezygnowały. Wiele robiono, aby Knurów bardziej zbliżyć wyglądem do miasta, a specjalna komisja miała czuwać nad upiększaniem gminy. W zasadzie Knurów już wówczas spełniał warunki stawiane osadzie miejskiej. Posiadał brukowane ulice, oświetlenie elektryczne, kanalizacje i wodociągi. Poza tym na terenie Knurowa znajdowały się duże zakłady przemysłowe – kopalnia węgla kamiennego, koksownia, zakłady chemiczne „Lignoza” S.A. w Krywałdzie, cegielnia i hurtownia piwa oraz dwie szkoły w Knurowie i jedna w Krywałdzie-Szczygłowicach, ponadto szpital „Spółki Brackiej”, hotel, restauracje, apteka, drogeria i 84 sklepy różnej branży. Knurów otrzymał prawa miejskie pod względem podatkowym w 1933 r.

W 1930 r. gmina zakupiła teren od Lorenca o powierzchni 3310 m² dla rozszerzenia targowiska, znajdującego się przy skrzyżowaniu ulic Gliwickiej i Wilsona.

Rozwój przemysłu szedł w parze ze zmianami urbanizacyjnymi oraz przyrostem ludności, głównie robotniczej. Również industrializacja Knurowa zmieniała jego wygląd. W latach 1923-1926 cała gospodarka na Górnym Śląsku znalazła się w depresji ekonomicznej. Działacze PPS, w celu przyjscia z pomocą ludziom

pracy, zorganizowali 17 marca 1929 r. Powszechną Spółdzielnię Spożywców „Społem”. Również dyrekcja kopalni czyniła starania, aby złagodzić ciężką sytuację zredukowanej w 1924 r. części załogi i jej rodzin. W tym celu przy kopalni zorganizowano kuchnie dla bezrobotnych. Na rzecz korzystających z tej kuchni dobrowolnie opodatkowali się pracownicy kopalni. Również na utrzymanie kuchni przeznaczono część dochodów z pralni, piekarni i hotelu kopalnianego. Przy kopalni związał się już w 1923 r. komitet dokarmiania dzieci bezrobotnych pracowników.

Szkoła polska w okresie międzywojennym przygotowywała obywateli do życia i pracy. Często w bardzo trudnych warunkach gospodarczych, wychowywano młodzież w głębokim patriotyzmie, co sprawdziło się szczególnie we wrześniu 1939 r. Każda szkoła w Knurowie aktywnie włączała się do organizowania zajęć pozaszkolnych. W okresie międzywojennym tworzone były różne organizacje i stowarzyszenia o charakterze: kulturalno-oświatowym, półwojskowym i sportowym oraz społeczno-religijnym jak i organizacje młodzieżowe.

Mniejszość niemiecka w Knurowie korzystała z tych samych uprawnień, co mniejszość niemiecka na Górnym Śląsku, zgodnie z polsko-niemiecką Konwencją Górnośląską zawartą w Genewie, oraz w oparciu o szereg polskich rozporządzeń i przepisów wewnętrznych, które gwarantowały ochronę mniejszości niemieckiej w Polsce. Przepisy te zezwalały mniejszości niemieckiej, na byłym terenie obszaru plebiscytowego, używać języka niemieckiego w życiu prywatnym i publicznym, w sądach i urzędach oraz szkołach. Dla obrony interesów niemieckich w 1921 r. została założona w Katowicach organizacja o nazwie „Volksbund”. Organizacja powstała w Knurowie w 1923 r. i mieściła się w budynku przy ul. Szpitalnej. Sytuacja kryzysowa, bezrobocie i głód zmuszały wielu mieszkańców Knurowa do zapisywania się do Volksbundu, gdyż zapewniało to bezrobotnym nie tylko udział w rozdziale zapomóg ze specjalnego funduszu, ale dawało także nadzieję na uzyskanie pracy na terenie niemieckiej części Górnego Śląska. W Knurowie członkowie Volksbundu otrzymywali miesięcznie 20 marek niemieckich, co stanowiło około 60 złotych. Kilku knurowian otrzymywało prace także za oddanie swojego dziecka do niemieckiej szkoły mniejszościowej. Utrzymywanie mniejszościowych szkół powszechnych, względnie klas mniejszościowych, należało do obowiązku gmin wspólnie z państwowymi władzami oświatowymi. W Knurowie 1 kwietnia 1925 r. władze szkolne uruchomiły klasę niemieckiej mniejszości językowej w szkole nr 1. W Knurowie rok szkolny 1933/1934 był ostatnim rokiem dla mniejszościowej szkoły niemieckiej. Po otwarciu prywatnej szkoły niemieckiej w Wilczy wszystkie dzieci narodowości niemieckiej zostały do niej przeniesione.

Pod koniec sierpnia 1939 r. narastały przygraniczne prowokacje niemieckich bojówkarzy. Tymi prowokacjami starali się hitlerowscy uzyskać propagandową przyczynę usprawiedliwiającą wywołanie wojny. Jedną z największych prowokacji, dokonanych 31 sierpnia 1939 r. był sfingowany napad na gliwicką radiostację.

Noc z 31 sierpnia na 1 września 1939 r., pomimo pozornego spokoju, dała początek najkrwawszej wojnie w dziejach ludzkości.

Po wyzwoleniu Knurowa, dnia 26 stycznia 1945 r., nowa władza zaczęła wprowadzać swój ład społeczno - polityczny, często utożsamiany z nieuzasadnionymi represjami, co powodowało, że przez większość mieszkańców ład ten nie był w całości akceptowany.

Pierwszym organizatorem budownictwa mieszkaniowego na terenie Knurowa było górnictwo. Wiązało się to z zapewnieniem mieszkań dla ludzi, którzy chcieli podjąć pracę w przemyśle ciężkim, głównie w górnictwie węglowym. Knurów to miasto, w którym prawie każda rodzina związana jest z górnictwem. Liczba mieszkańców w przedziale lat 1946-1970 wzrosła prawie trzykrotnie, od 10316 mieszkańców do 28521 mieszkańców.

• Krywałd i Szczygłowice

O Krywałdzie wzmiankowano w dokumentach z 1458 r. jako Grigewald. Prawdopodobnie osada została założona w 2 połowie XV w. przez zarządcę Bojkowa (Szywałdu). Inne zapisy dotyczące osady, to dokument kancelarii króla węgierskiego Macieja Korwina z 1482 r. gdzie po raz pierwszy użyto nazwy Krzywałd. W urbarium z 1534 r. pojawia się jednak nazwa Khriegwaldt. Inne określenie pojawia się w dokumencie zakupu wioski przez Adama Goszyckiego, gdzie używane są nazwy Grünwald (Zielony Las) lub Krohendald (Wroni Las). Nazwa wsi pochodzi z języka niemieckiego. Nie wyklucza się, że odnosiła się do lasu, o który toczył się spór. Istnieje także prawdopodobieństwo odniesienia do „Wroniego” Lasu. Nie ulega natomiast wątpliwości, że Krywałd otaczały przez stulecia lasy.

Krywałd od początku był częścią ziemi gliwickiej. Od 1561 r. wchodził w skład tzw. państwa gliwickiego. Były to tereny wiejskie, względnie bogate. Z urbarium z 1561 r., wynika, iż znajdowała się tam jedna karczma, cztery stawy rybne, las dębowy, będący własnością społeczności. Obowiązywała tam pańszczyzna i związane z tym obostrzenia dla okolicznych chłopów. Ostateczne zniesienie pańszczyzny datowane jest na 14 marca 1851 r. Chłopi zostali zobowiązani do płacenia renty feudalnej zależnej od wielkości gospodarstwa. Zniesiono jednak dziesięcinę, i dopiero dnia 29 lipca 1867 r. ponownie wprowadzono świadczenie na rzecz Kościoła. Jego suma też była zależna od rozmiarów posiadanej ziemi i wynosiła 1 talara (30 srebrnych groszy) za 10 mórg ziemi. Według spisów w 1819 r. rolnicy z Krywałdu uprawiali 638 mórg ziemi, zaś już w 1855 r. tylko 337 mórg na 39 rodzin - ok. 160 osób. Głównie hodowano tu konie i świnie, dorabiano też pracami dworskimi.

Krywałd dzielił losy sąsiednich Szczygłowic, w których znajdowała się pańska rezydencja. Mieszkał w niej właściciel Krywałdu. W 2 poł. XIX w. właścicielami wsi byli m.in. Garudze i Prinsheim.

Mieszkańcy Krywałdu należeli do parafii w Knurowie. Najstarszym obiektem sakralnym w Krywałdzie pochodzącym z 1887 r. jest neogotycka kaplica pw. św. Barbary, która w niemieckich opracowaniach z XIX w. figurowała jako Marien Kapelle (Kaplica Maryjna), zbudowana przy ul. Zwycięstwa, a sfinansowana przez właścicielkę miejscowej prochowni Paulinę Güttler. We wsi istniało też w XIX w. kilka przydrożnych krzyży. Wspólnota parafialna Krywałdu sięga zaś swoimi początkami 1921 r. Po silnych eksplozjach w fabryce prochu – w części fabrycznej cechowni (zbudowanej w 1908 r.) utworzono kaplicę. Początkowo nabożeństwa odprawiał proboszcz z Wilczy, potem kapłani z Knurowa. Przed 1939 r. dobudowano do niej niewielką dzwonnice i zakrystię. W latach 60. XX w. wystrój świątyni dostosowano do postanowień Soboru Watykańskiego II. W 1981 r. erygowano tu parafę.

W Krywałdzie działała, wzniesiona w 1907 r., szkoła powszechna, później podstawowa i przedszkole (połączone w zespół szkolno-przedszkolny). Budynek zaprojektował i wykonał Julius Scheer. Budynek dawnej szkoły (przy ul. Michalskiego) został przekształcony na budynek usługowy. Nowy budynek szkolny powstał w latach 1929-1930. W 1875 r. powstała w Krywałdzie fabryka prochu, która rozpoczęła produkcję w 1876 r. Inwestorem było Reńsko-Westfalskie Zjednoczenie Fabryk Prochu. Niedługo potem zakład nabyła wspomniana wyżej Paulina Güttler. W jej ręku zakład pozostawał do 1896 r. Zakład produkował dla górnictwa, potem także dla armii i marynarki wojennej. Na początku XX w. zakład funkcjonował pod nazwą Lignose A.G. W zakładzie rozpoczęła się produkcja materiału amonowo-saetryzanowego. W 1921 r. doszło w fabryce do dwóch potężnych eksplozji, w których zginęło kolejno 19 i 5 osób. W latach 20. XX w. zakład rozbudowano i unowocześniono. Był jednym z najnowocześniejszych w Europie. Zakłady (pod różną nazwą: Lignose A. G., Wytwórnia Materiałów Wybuchowych i Tworzyw Sztucznych, Zakłady Tworzyw Sztucznych „Krywałd-Erg”) istniały ponad 120 lat. Czasy świetności przypominał okazały budynek dyrekcji z 1905 r., budynek dawnej cechowni z 1908 r. Willa dyrekcji charakteryzowała się niezwykle ciekawą architekturą. W 2012 r. budynek został rozebrany. Obecnie jedynymi śladami po dawnej świetności zakładu, jest neogotycka kapliczka pw. św. Barbary przy ul. Zwycięstwa oraz kościół parafialny pw. św. Antoniego, który mieści się w budynku dawnej cechowni.

W końcu XIX w. utwardzono główną drogę, która łączyła Knurów z Pilchowicami. W okresie międzywojennym znajdowało się tu przejście graniczne do Niemiec, z placówką Straży Granicznej. W 1534 r. we wsi Krywałd mieszkały jedynie 4 rodziny. Uruchomienie fabryki prochu strzelniczego zapoczątkowało istotne zmiany demograficzne oraz urbanistyczne. W 1871 r. mieszkało tu 168 osób, zaś według spisu z 1910 r. miejscowość zamieszkiwało 689 osób.

Pierwsza wzmianka o Szczygłowicach pochodzi z 1531 r. W tym roku biskup wrocławski oraz książę opolsko - raciborski nałożyli dodatkową dziesięcinę snopową na rzecz kościoła kolegiального pw. Świętego Krzyża w Opolu. Wśród szeregu wsi rybnickich obciążonych tą dziesięciną znalazły się również Szczygłowice. Nazwa miejscowości pochodzi od „szczygła”, w tym przypadku raczej ptaka, a nie nazwiska. Jeżeli Krywałd wywodzi swą nazwę od „wroniego lasu” – Krievald, zaś Bojków od lasu bogatego w ptactwo, mógł więc ten teren, na którym żyły szczygły, przyjąć imię tego pięknego ptaka. Na skraju Szczygłowic zachowały się rozległe lasy z licznymi uroczyskami, dotknięte skutkami eksploatacji węgla.

Właścicielami wsi Szczygłowice byli m.in. Wilczkowie, potem należały one do innych rodzin. Od 1785 r. wchodziły w skład majoratu pilehowickiego. W 1837 r. majątek zakupił Fryderyk Adrian Limburg-Stirum. W 1902 r. majątek przejął skarb państwa pruskiego.

Miejscowości Krywałd i Szczygłowice do 1910 r. należały do agencji pocztowej w Nieborowicach. Na żądanie fabryki prochu, przy zapewnieniu przez nią odpowiedniego pomieszczenia, uruchomiono w 1910 r. w Szczygłowicach agencję pocztową z nowo utworzonym okręgiem doręczeń, który obejmował między innymi Szczygłowice i Krywałd. W 1928 r. agencja pocztowa w Szczygłowicach została przekształcona na urząd pocztowy z jednym urzędnikiem i dwoma listonoszami.

Rozporządzeniem Wojewody Śląskiego z dnia 27 listopada 1928 r. gmina Krywałd została przyłączona do gminy Szczygłowice. Naczelnikiem gminy Szczygłowice, do której Krywałd został wcielony z dniem 1 kwietnia 1929 r. był Palenga Ignacy. W 1931 r. cała gmina Szczygłowice z Krywałdem miała 1902 mieszkańców, w tym Polaków 1868 r., Niemców i innoplemieńców 44, katolików 1884 r., innowierców 18. Na dzielnicę krywałdzką przypadało z ogólnej liczby 1080 mieszkańców.

W Krywałdzie-Szczygłowicach po objęciu Śląska przez Polskę został ustanowiony silny posterunek policji, składający się z ośmiu posterunkowych. Od 1928 r. zredukowano liczbę posterunkowych do trzech.

Krywałd wybudował w latach 1927 i 1928, jako własność komunalną, dwa domki jedno rodzinne, Szczygłowice dom dla Urzędu Gminnego i Straży Pożarnej. W 1930 r. gmina wybudowała zespolony dom dla 8 rodzin i nową szkołę na terenie Krywałdu. W latach 1930-1932 wybudowano na gruncie odstąpionym przez fabrykę Lignozę boisko „sokole”. Obok boiska było kasyno fabryki z dużym ogrodem, rozebrane na początku lat 90. XX w.

W 1951 r. Knurów uzyskał prawa miejskie, w wyniku połączenia z Krywałdem i Szczygłowicami.

Na dawnych polach dworskich Szczygłowic i Wilczy w latach 1957-1961 wzniesiono w Szczygłowicach kopalnię. Zakład należał do Zabrzańskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego. W sąsiedztwie kopalni zbudowano w latach 1965-1978 osiedle mieszkaniowe, powstał basen oraz hala widowiskowo - sportowa.

W końcu 1945 r. wcielono gminę Szczygłowice z Krywałdem, jako gromadę, do gminy Knurów.

W 1871 r. w Szczygłowicach, we wsi i dworze mieszkały 352 osoby. W 1940 r. gmina Szczygłowice liczyła już 2371 osób, w chwili obecnej obszar ten zamieszkuje ponad 6 tys. mieszkańców.

5.3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego – dziedzictwo materialne

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne – przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny gminy znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych na terenie Gminy Knurów. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

5.3.1. Obiekty sakralne

Do ważnych obiektów w krajobrazie architektonicznym miasta zalicza się kościoły. Prawdopodobnie pierwszy drewniany kościół i parafia w Knurowie powstały w okresie średniowiecznym (1 poł. XIV w.). Kolejna świątynia pw. św. Wawrzyńca powstała w 1599 r. i należała do archidiecezji gliwickiej. Kościół utracił samodzielność w 2 poł. XVII w. na rzecz Gierałtowic i odzyskał ją dopiero w 1916 r.

Najcenniejszy obiekt na terenie Knurowa – drewniany **kościółek pw. św. Wawrzyńca** został w latach 1935-1938 przeniesiony do Chorzowa na Górę Redena. Najcenniejsze elementy wyposażenia dawnego kościoła knurowskiego również znajdują się poza miejscowością. Na wyposażeniu starej, drewnianej świątyni z końca XVI w. o wystroju barokowym (ołtarze, ambona, obrazy), znajdowały się liczne zabytki sztuki gotyckiej. Wybitna rzeźba św. Anny Samotrzeciej przedstawia tronującą świętą dźwigającą postać Maryi i Dzieciątka Jezus. Równie cenną rzeźbą jest pochodzący z 1 poł. XV. (1420 r.) wizerunek Matki Bożej, tzw. Madonny Knurowskiej, zaliczany do „Pięknych Madonn”. Pełnoplastyczna rzeźba prezentuje postać Matki Bożej z dzieciątkiem Jezus. Rzeźba łączy w sobie wyidealizowane piękno (postać, rysy twarzy młodej dziewczyny) delikatny liryzm, prostotę i zarazem dostojeństwo. Obie gotyckie rzeźby zostały w okresie międzywojennym przekazane do Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Przed wybudowaniem nowego kościoła w Knurowie w miejscowości funkcjonował tymczasowy **kościół pw. Św. Wawrzyńca**, wybudowany w 1926 r. przy ul. Niepodległości 3.

Archiwalne zdjęcie nr 1. Kościół św. Wawrzyńca

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Archiwalne zdjęcie nr 2. Kościół św. Wawrzyńca

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 1. Tymczasowy kościół św. Wawrzyńca ob. budynek usługowy

Wybudowany **kościół parafialny pw. św. Cyryla i św. Metodego** w Knurowie, przy ul. Niepodległości 1, stanowi kolejny przykład wybitnej architektury sakralnej. Świątynia ta wybudowana została w latach 1937-1947 wg projektu arch. Henryka Gambca z Piotrowic Śląskich. Budowniczym kościoła był ks. Alojzy Kozielek. Nowy kościół otrzymał wezwanie św. Cyryla i Metodego. Uroczyste poświęcenie kościoła miało miejsce dnia 13.07.1948 r. W związku ze zmianami wprowadzonymi przez Sobór Watykański II w latach 1960-1968 zostało przebudowane wnętrze kościoła. Kościół posiada niezwykle interesujący wystrój wnętrza, który według własnego projektu wykonał Henryk Burzec z Zakopanego, uczeń Ksawerego Dunikowskiego. W nowej aranżacji świątyni rzeźbiarz zakopiański połączył ze sobą pełnoplastyczne rzeźby i płaskorzeźby z motywami mozaikowymi. Dominującym motywem jest działalność misyjna św. Cyryla i św. Metodego.

Archiwalne zdjęcie nr 3. Kościół pw. św. Cyryla i św. Metodego

źródło: http://www.knurow.pl/gmina/historia_miasta.html (dostęp 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 2. Kościół parafialny pw. św. Cyryla i św. Metodego, ul. Niepodległości 1

Na terenie miasta funkcjonuje jeszcze jeden kościół o charakterze zabytkowym – **kościół pw. św. Antoniego** w Krywałdzie, ul. Kościelna. Wybudowany w 1908 r., jako cechownia, w 1921 r. został zaadaptowany dla celów sakralnych. Cechy historyzmu do dnia dzisiejszego uwidaczniają się w bryle świątyni.

Zdjęcie nr 3. Kościół pw. św. Antoniego w Krywałdzie, ul. Kościelna

Warto wspomnieć o **kaplicy pw. św. Barbary** – Krywałd, ul. Zwycięstwa. Jest to najstarszy budynek sakralny w Knurowie. Kaplica wybudowana została w 1887 r. z funduszy Pauliny Güttler, właścicielki miejscowej prochowni. Kaplica została zbudowana w stylu neogotyckim z cegły klinkierowej. W dniu 30.05.2011 r. ukończono jej renowację. Przed renowacją z wnętrza kaplicy zniknęły figury świętych, skradziono również dzwon odlany przez Mikołaja Szymę. Przed wojną kapliczka codziennie o 18:00 wzywała wiernych do modlitwy. W kaplicy ponownie umieszczono dzwon, wykonany przez Ludwisarnię Felczyńskich. Obecnie dzwon jest uruchamiany o każdej pełnej godzinie.

Archiwalne zdjęcie nr 4. Kaplica pw. św. Barbary - Krywałd, ul. Zwycięstwa
źródło: www.fotopolska.eu (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 4. Kaplica pw. św. Barbary – Krywałd, ul. Zwycięstwa

5.3.2. Cmentarze

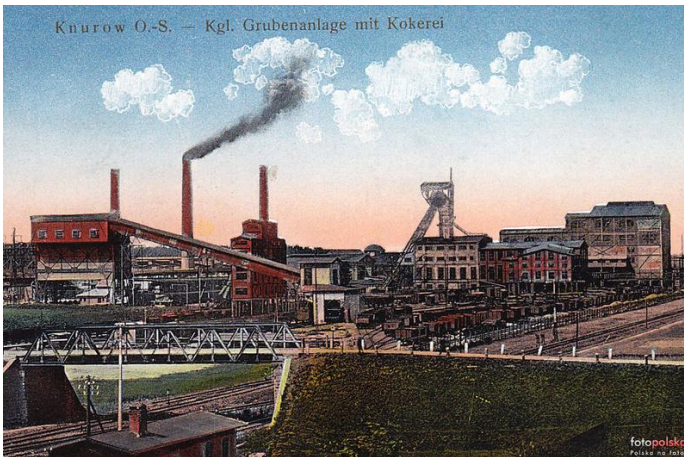
Cmentarze jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Szczególnie okazałą formę przyjmują neogotyckie, ceglane ogrodzenia cmentarzy. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Na terenie miasta występują cmentarze wyznaniowe (parafii rzymsko-katolickiej) i komunalne. Do cenniejszych zalicza się najstarszy nieczynny cmentarz, zlokalizowany wokół dawnego drewnianego kościoła pw. św. Wawrzyńca, powstały prawdopodobnie wraz z budową świątyni w 1599 r. Cmentarz został zamknięty w 1974 r. Przed zamknięciem wykonano inwentaryzację nagrobków i mogił. Wykazała ona, że z 1 poł. XX w. zachowało się 8 nagrobków i mogił (najstarszy z 1911 r.), z 2 poł. XX w. – 35. W 2007 r. miasto wykonało renowację cmentarza. Zakres prac objął wykonanie kamiennego ogrodzenia, konserwację krzyża, uczytelnienie zarysu posadowienia drewnianego kościółka, umieszczenie w murze cmentarza tablicy z nazwiskami zmarłych, pochowanych na cmentarzu, oświetlenie i wybrukowanie alejek.

Cechy zabytkowe posiada również cmentarz wyznaniowy przy ul. 1 Maja w Knurowie, założony w 1913 r. Najstarsze zachowane nagrobki (według ewidencji z 1993 r.) pochodzą z lat 20. XX w. (Augusta Grzesioka z 1924 r., Hajoka z 1925 r., Rojowca z 1929 r.). Teren upamiętnia historyczne miejsce pochówków dawnych mieszkańców parafii krywałdzkiej.

5.3.3. Przemysł oraz zabytkowe obiekty industrialne

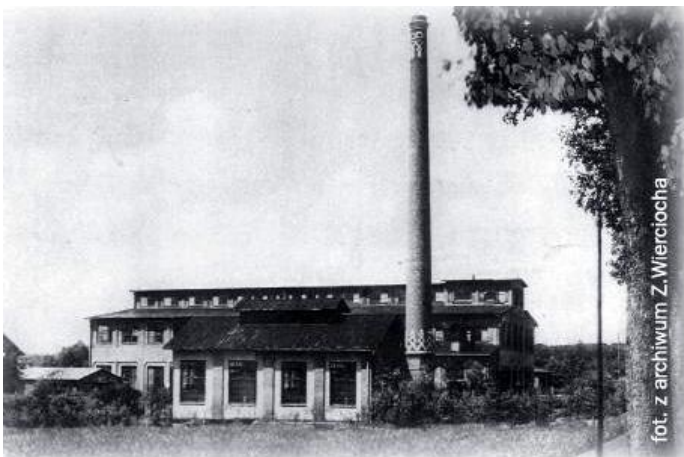
Swoj intensywny rozwój Knurów zawdzięczał rewolucji przemysłowej, która miała miejsce u progu XX w. Do 2 poł. XIX w. obok rzemiosła ludowego na wsiach ziemi gliwickiej odnotowywano jedynie przemysł spożywczy, ceramiczny i drzewny. Dopiero po pruskiej reformie rolnej ilość wolnych włościan chętnych do pracy w przemyśle zmieniła stosunki społeczne, powodując wędrówki do sąsiednich miast i osiedli przemysłowych.

Archiwalne zdjęcie nr 5. Kopalnia węgla kamiennego, lata 1905-1915

źródło: http://fotopolska.eu/Knurow/b654,Kopalnia_Wegla_Kamiennego_Knurow.html?f=458987-foto (data dostępu 16.03.2023 r.)

Pierwszym wielkim zakładem przemysłowym w okolicach Knurowa była wzniesiona w 1875 r. prochnia w Krywałdzie. Fabryka ta powstała na parceli leśnej, którą zakupiła Zjednoczona Reńsko-Westfalska Fabryka Prochu. Fabryka produkowała proch na potrzeby powstającego górnictwa. Lokalizacja zakładu poza terenami zamieszkałymi miała uzasadnienie w częstych wybuchach, powodujących śmierć i niszczących zabudowę fabryki. Mimo to zakład się rozwijał.

Archiwalne zdjęcie nr 6. Prochnia

źródło: http://www.knurow.pl/gmina/historia_miasta.html (dostęp 16.03.2023 r.)

Dopiero u schyłku XIX w. w okolicy wsi Knurów rozpoczęto poszukiwania węgla kamiennego. Pierwszych wierceń poszukiwawczych złóż węgla kamiennego na terenie Knurowa dokonano już w 1880 r. Dopiero dnia 7 czerwca 1902 r. skarb państwa pruskiego zakupił tereny wsi Knurów za 1,73 mln marek. Powodem, dla którego państwo pruskie zapłaciło tak wysoką stawkę był fakt odkrycia na tym terenie bogatych złóż węgla kamiennego. Drażenie szybów rozpoczęto w 1903 r., a już rok później, w 1904 r., pierwszy szyb był

gotowy. Nazwano go „Von Velsen”. Nazwa ta pochodzi od nazwiska inicjatora budowy kopalni i pierwszego dyrektora ministerialnego Gustawa von Velsena. Pole węglowe pod Knurówem podzielono na wschodnie i zachodnie, w szybie „Guido” na polu zachodnim wiercenie rozpoczęto w 1908 r.

Archiwalne zdjęcie nr 7. Szyby dawnej kopalni „Von Velsen”

źródło: http://fotopolska.eu/Knurów/b654,Kopalnia_Węgla_Kamiennego_Pole_WschódKnurów.html?f=264987-foto (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 5. Budynek nadszybia „Von Velsen” w zespole KWK „KNURÓW-SZCZYGLÓWICE”

Zdjęcie nr 6. Budynek nadszybia „Guido” z wieżą szybu Foch I w zespole KWK „KNURÓW-SZCZYGLÓWICE” Pole Zachód

Bogate złoża węgla, przede wszystkim węgla koksującego, przyczyniły się także do zbudowania koksowni. Pierwsza bateria koksownicza została uruchomiona w 1913 r. Później – dwie następne.

Rozwój przemysłu ciężkiego spowodował zapotrzebowanie na pracowników. Nastąpił poważny wzrost ludności okolicznych miejscowości. Rozwijało się budownictwo. Wzniesiono cegielnię. Kolejną inwestycją na terenie Knuruwa było powstanie linii kolejowej. Dnia 15 lipca 1908 r. otwarto pierwszy odcinek o długości 6 km, łączący Gierałtowice z Knurówem. Drugi odcinek, o długości 12 km, z Knuruwa do Rzędówki, oddano do użytku w październiku 1909 r. Ta inwestycja umożliwiła połączenie Knuruwa z Rybnikiem, co stało się koniecznością w związku z rozbudową kopalni.

W 1908 r. wybudowano cechownię, w której po pewnym czasie zaczęto odprawiać regularnie nabożeństwa dla miejscowej ludności. Gwałtowny rozwój przemysłu został zahamowany w związku z wybuchem I wojny światowej. Sala cechowni była do nabożeństw specjalnie przygotowywana. Ważnym elementem jej wystroju stał się ołtarzyk z wielobarwną mozaiką, poświęcony dnia 4 grudnia 1908 r. Mozaika przedstawia świętą Barbarę na tle zabudowań knurowskiej kopalni, a wykonała ją znana niemiecka firma Johann Odorico z Berlina, założona przez rodzinę włoskich artystów. Mozaikowy obraz ma wymiary 230 x 130 cm.

Rys. 2. Mozaika św. Barbary

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Po powrocie części Górnego Śląska do Polski, skarb państwa polskiego przejął kopalnie, które wcześniej należały do skarbu państwa niemieckiego, w tym kopalnię i koksownię w Knurówie. Eksploatację kopalni i koksowni rozpoczęła w 1922 r. polsko - francuska spółka akcyjna „Skarboferm” (pełna nazwa spółki brzmiała: Polskie Kopalnie Skarbowe na Górnym Śląsku). Dnia 17 września 1922 r. odbyła się uroczystość nadania szybom I, II i IV knurowskiej kopalni nowych nazw: „Piotr”, „Paweł” i „Foch”. Nastąpiły również zmiany w Fabryce Materiałów Wybuchowych „Lignoza”, która od 23 marca 1924 r. stała się własnością polskiej firmy, przyjmując nazwę „Lignoza” Spółka Akcyjna. Przez następne 5 lat „Lignoza” uległa znacznej modernizacji i rozbudowie, stając się jednym z najnowocześniejszych tego typu zakładów w Europie. Zaczęto tam również produkcję tworzyw sztucznych. W okresie międzywojennym doszło także do znacznych zmian modernizacyjnych w knurowskiej koksowni. W latach 1927-1929 zburzono dwie najstarsze baterie pieców koksowniczych, zastępując je nowymi. Na bazie produkującej koksowni w Knurówie, celem właściwego wykorzystania gazu koksowniczego, powstała w 1927 r. pierwsza w Polsce fabryka amoniaku syntetycznego. W 1930 r. oddano do użytku wodociąg prowadzący z Bełku do Knuruwa. Wodociąg ten, o długości ponad 11 km, był niezbędny w związku z rozwojem kopalni i koksowni, których zapotrzebowanie na wodę znacznie wzrosło. W okresie II wojny światowej zakład trafił pod zarząd komisaryczny potężnego koncernu Herman Göring.

Po zakończeniu działań wojennych, już od pierwszego dnia po wkroczeniu wojsk rosyjskich rozpoczęto prace nad usuwaniem szkód i uruchamianiem zakładów przemysłowych. Dnia 15 lutego 1945 r. nastąpił pełny dopływ energii elektrycznej do kopalni, co uratowało ją od zatopienia. Upaństwowiono wszystkie zakłady przemysłowe. Wyodrębniono z koksowni Zakłady Przemysłu Azotowego Knurów (dawna fabryka amoniaku) jako samodzielne przedsiębiorstwo. Kopalnią zarządzały kolejno – Gliwickie, następnie Zabrzeńskie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego.

W okresie powojennym następował wzrost wydobywania kopalni i produkcji koksowni. W przypadku węgla dane przedstawiały się następująco: w 1970 r. wydobyte wynosiło 2 789 322 ton, a w 1979 r. – 4 777 620 ton. Przeprowadzono również w tym czasie wiele modernizacji oraz wzniesiono nowe obiekty kopalniane. Uruchomiono również „Lignożę”. Przemianowano ją na Zakłady Tworzyw Sztucznych Krywałd Erg. Zakłady te przeszły wiele zmian organizacyjnych. W lipcu 1961 r. nastąpił rozruch drugiej kopalni - KWK „Szczygłowice”, co przyczyniło się do jeszcze większego rozwoju miasta. Gwałtownie przybyło nowych mieszkańców, którzy przyjeżdżali do Knuruwa z wielu regionów Polski. Powstały nowe osiedla mieszkaniowe. W 1964 r. na terenach zlikwidowanych zakładów azotowych powstał PRUK KOKSOREM, który został powołany do obsługi wszystkich pracujących w kraju koksowni. W Knuruwie zdecydowanie dominował przemysł ciężki.

W okresie przemian ustrojowych po 1989 r. większość zakładów przemysłowych nie potrafiła dostosować się do nowych warunków ekonomicznych. W latach 1999-2001 zlikwidowano Zakłady Chemiczne Krywałd Erg (które rozparcelowano pomiędzy małe, prywatne przedsiębiorstwa) oraz zlikwidowano zmodernizowaną, ekologiczną koksownię, przy ul. Przemysłowej. W tym czasie rozpoczął się upadek Koksoremu. W XXI w. połączono obydwie pracujące w mieście kopalnie w jeden organizm, i zaczęto racjonalizować produkcję, likwidując rejon Pola Zachodniego (Foch). W latach 1998-1999 wyłączono przewozy pasażerskie na linii kolejowej do Knuruwa i Szczygłowic. Funkcjonują jedynie przewozy towarowe. Obecnie przemysł na terenie Knuruwa restrukturyzuje się, likwidując szereg zbędnych obiektów.

Większość budynków związanych z ponad stuletnią historią przemysłu Knuruwa zachowało się w różnym stanie do dnia dzisiejszego. Część obiektów przemysłowych ze względu na funkcje podlegała ciągłym modernizacjom, przebudowom i przekształceniom. W okresie transformacji część zakładów została zlikwidowana, część zaadaptowano do innych funkcji, a część do dnia dzisiejszego jest nieużytkowana. Obiekty przemysłowe występujące na terenie miasta Knuruwa są w zróżnicowanym stanie. Wymagają opracowania o charakterze inwentaryzacyjnym. Zespoły te możemy podzielić na cztery grupy związane: z fabryką materiałów wybuchowych, kopalnią węgla kamiennego, zespołem przemysłowym przy ul. Przemysłowej (koksownią i zakładami azotowymi - dawną fabryką amoniaku) oraz z kolejnictwem.

Z zespołu przemysłowego o najdawniejszej historii, jaką była w Krywałdzie **prochownia, czyli fabryka materiałów wybuchowych**, zachowało się kilkanaście budynków. Obecnie zespół po likwidacji zakładu w 1999 r. jest w rękach kilku właścicieli i znajduje się w złym, a częściowo katastrofalnym stanie zachowania. Jest zespołem mocno zagrożonym powolnymi wyburzeniami. Do ciekawszych, a zarazem charakterystycznych obiektów zespołu należy budynek produkcyjny, zwany lontownią oraz komin nieistniejącej kotłowni. Pozostałe obiekty to niewielkie kubaturowo, skromne obiekty ceglane (część z nich jest obecnie wtórnie otynkowana), nakryte dachami dwuspadowymi. Do zespołu należała również wspomniana wcześniej dawna cechownia, jeszcze w okresie międzywojennym zaadaptowana dla celów sakralnych. Związany z nim jest również budynek dyrekcji zakładu, który został rozebrany w 2012 r. Obiekty częściowo zostały zaadoptowane przez działające na tym terenie nowe zakłady takie jak: Zakłady Tworzyw Sztucznych KATEX Sp. z o.o., Krywałd Plast Spółka z o.o., Firma KRATER z Tychów oraz Advertise Group Spółka cywilna.

Zakładem przemysłowym, który całkowicie przeobraził wygląd Knuruwa w miasteczko górnicze była **kopalnia węgla kamiennego**. Początkowe, w 1903 r., obejmowała ona Pole Wschodnie i Pole Zachodnie z szybami „Velsen I” i „Velsen II”. W okresie międzywojennym szybom nadano nowe nazwy „Piotr”

i „Paweł” (Pole Wschodnie) oraz „Foch” (Pole Zachodnie). Po wojnie kopalnia otrzymała nazwę „Knurów”. Zespół kopalniany zachowany jest w stanie niekompletnym, z powodu dokonanych rozbiórek budynków w Szybie Zachodnim (przy ul. Szpitalnej). Zagrożony wyburzeniem jest zespół z szybem Foch na terenie Pola Zachodniego, gdzie na początku obecnego wieku zlikwidowano produkcję. Opuszczone budynki są obecnie zagrożone rozbiórką. Najcenniejszymi w zespole kopalni są elementy wyposażenia budynków przemysłowych, będące świadectwem dawnej myśli technicznej, np. niezwykle rzadki turbogenerator parowy firmy STAL z 1957 r. w budynku dawnej sprężarkowni na terenie Pola Wschodniego (przy ul. Kopalnianej). Równie interesująca jest mozaika z przedstawieniem św. Barbary w cechowni na terenie Pola Wschodniego. Warto wspomnieć o wyciągowej maszynie parowej szyb Piotr wraz z elementami innego wyposażenia technicznego. Maszyna wyciągowa szybu Piotr jest obiektem rejestrowym (nr B/297/15), która za pozwoleniem została zdemontowana i zdeponowana na zewnątrz. Istotne jest znalezienie dla zabytku miejsca docelowej ekspozycji, gdyż jest to ostatnia okazja pozyskania maszyny parowej. W przypadku likwidacji budynków, w których ww. „ruchomości” się znajdują, wskazane jest zachować maszyny, zabezpieczyć i przenieść w miarę możliwości technicznych (np. do Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze), a mozaikę poddać zabiegowi transferu. Walory architektoniczne posiadają wieże szybów „Paweł” i „Foch” wraz z budynkami nadszybia i budynkami obu sortowni na terenie Pola Wschodniego i Pola Zachodniego, która przeznaczona jest do rozbiórki.

Ważnym obiektem związanymi z kolejnictwem jest **dworzec kolejowy** w Knurowie. Obok budynku dworca knurowskiego zachowała się interesująca budowla – parowozowa wieża ciśnień. Wszystkie te obiekty są obecnie nieużytkowane. Zachowały się w stanie pierwotnym, bez większych przekształceń. Obiekty te posiadają walor zabytkowy.

Obiekty kolejowe:

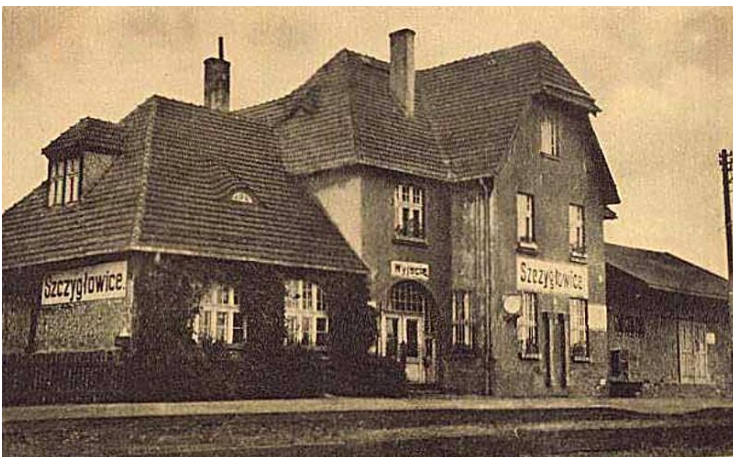
- zespół dworca kolejowego w Knurowie ul. Dworcowa 44 – główny budynek dworcowy z lat 1907-1909;
- zespół dworca kolejowego w Knurowie ul. Dworcowa 44 – parowozowa wieża ciśnień z około 1910 r.;
- zespół dworca kolejowego w Knurowie ul. Dworcowa 46 – budynek magazynu z około 1910 r.;
- zespół dworca kolejowego w Szczygłowicach – główny budynek dworcowy, Szczygłowice ul. Ściegiennego z 1909 r. – wyburzony;
- zespół dworca kolejowego w Szczygłowicach – budynek magazynu i ekspedycji, Szczygłowice ul. Ściegiennego z 1909 r. – wyburzony;
- wiadukt kolejowy w ciągu ul. Niepodległości w Knurowie – stalowy, nitowany o betonowych przyczółkach z około 1909 r.;
- wiadukt kolejowy w ciągu ul. Zwycięstwa w Knurowie – stalowy, nitowany o betonowych przyczółkach z około 1909 r.;
- wiadukt kolejowy w ciągu ul. Wilsona w Knurowie – stalowy o betonowych przyczółkach z około 1909 r.

Zdjęcie nr 7. Dawny dworzec PKP, ul. Dworcowa 44

Zdjęcie nr 8. Wieża ciśni, ul Dworcowa 44

Archiwalne zdjęcie nr 8. Nieistniejący budynek dworca kolejowego w Szczygłowicach
źródło: www.fotopolska.eu (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 9. Wiadukt kolejowy, ul. Wilsona

Dawny młyn, obecnie budynek usługowy - Knurów ul. ks. Alojzego Kozielka 63 z przełomu XIX/XX w.

Zdjęcie nr 10. Dawny młyn, ul. Kozielka 63

5.3.4. Obiekty szkolne i inne obiekty użyteczności publicznej

Pierwszą szkołą, która powstała na terenie dzisiejszego miasta, była szkoła w Knurowie, zlokalizowana prawdopodobnie przy obecnej ul. Wolności. W aktach wizytacyjnych nauczyciel knurowski jest wspominany w 1679 r. Kolejne budynki pochodziły z 1719 r. (wzniesiony obok kościoła?) i z lat 1810-1811 (znajdował się w pobliżu cmentarza). Wyż demograficzny wymusił budowę kolejnej szkoły na terenie Kolonii Robotniczej. I tak w 1880 r. powstał budynek dawnej szkoły powszechnej, najstarszy i jedyny zachowany obiekt XIX-wieczny spośród budynków użyteczności publicznej, obecnie Miejska Szkoła Podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich przy ul. ks. Alojzego Kozielka 7 w Knurowie. Obiekt ten w trakcie swej długoletniej historii został przekształcony i otynkowany.

Zdjęcie nr 11. Miejska Szkoła Podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich przy ul. ks. Alojzego Kozielka 7

Do szkoły w Knurowie uczęszczały początkowo również dzieci z Krywałdu, gdzie pierwszą szkołę wybudowano dopiero w 1907 r. Budowniczym obiektu był mistrz murarski Juliusz Secheera (za „20013 marek”). Niedługo po ukończeniu prac mistrz murarski Przybylla przeprowadził rozbudowę budynku. Szkoła posiada prostą parterową, otynkowaną bryłę, nakrytą dachem naczółkowym. Jediną ozdobą budynku są ceglane obramienia okien i drzwi.

Do dziś budynek (obecnie przy ul. Feliksa Michalskiego 31) zachował charakter niewielkiej wiejskiej zabudowy, obecnie przekształcony na obiekt usługowy.

Pochodząca z tego samego roku ochronka w Knurowie (przy ul. Ogana 2) wyposażona w całkowicie inne cechy architektoniczne, obecnie pełni funkcję przedszkola. Związana z budowanymi wówczas Koloniami Robotniczymi posiadała analogiczne do nich cechy stylowe. W ochronce opiekowano się małymi dziećmi. Współcześnie obiekt został otynkowany.

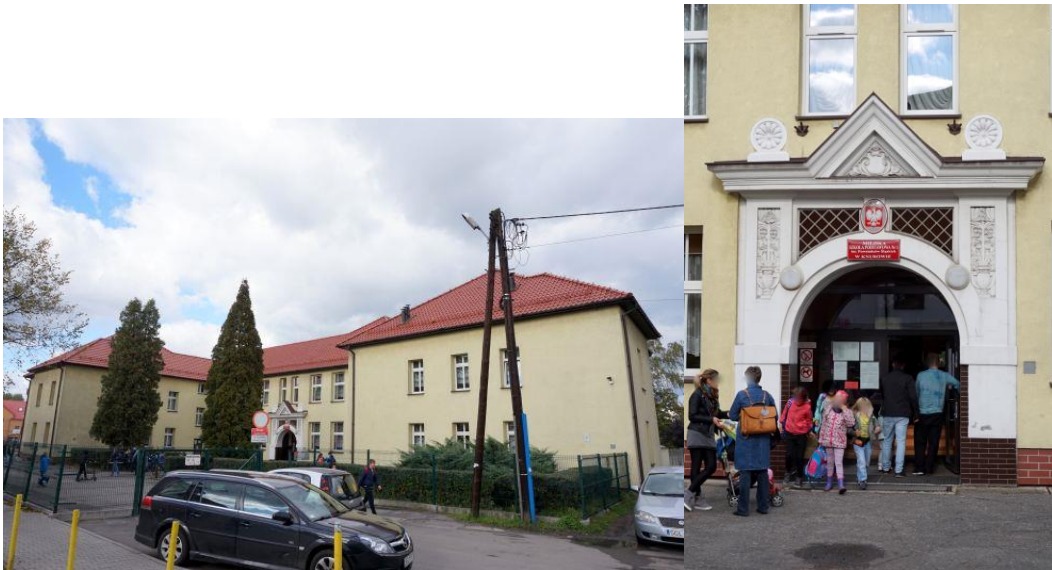
Zdjęcie nr 12. Ochrona, ob. przedszkole, ul. dr Floriana Ogana 2

Również wybudowana kilka lat później na terenie III Kolonii Robotniczej w Knurowie szkoła powszechna (1909-1910, ul. Antoniego Słoniny 1) oraz dawne przedszkole (ul. ks. Alojzego Kozielka 2, ok. 1913-1921) posiadają cechy charakterystyczne dla wspomnianej Kolonii Robotniczej. Szkoła została dwukrotnie rozbudowana o dodatkowe skrzydła: po wybudowaniu w 1912 r. oraz w 1927 r. Budynek ten został pozbawiony niezwykle ważnego elementu architektonicznego – umieszczonej centralnie kolistej niewysokiej wieżyczki, nakrytej kopułą. Do dnia dzisiejszego zachował się ozdobny portal, obramowujący wejście główne.

Archiwalne zdjęcie nr 9. Szkoła powszechna

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurów_miasto_na_węgłu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 13, 14. Szkoła powszechna, ob. miejska szkoła podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich, ul. Słoniny 1

W stylu funkcjonalistycznym wybudowano w okresie międzywojennym budynki dalszych dwóch szkół powszechnych: w Knurowie (ul. Wilsona 22, lata 1928-1931) i w Krywałdzie (lata 1929-1930; ul. Feliksa Michalskiego 27). Nowa szkoła knurowska, przy ul. Wilsona 22, mieściła 12 klas i 4 sale specjalne (fizyczna, chemiczna, rysunkowa, robót ręcznych), kuchnię gospodarstwa domowego, kuchnię dla dożywiania dzieci, jadalnię, kotłownię, mieszkanie woźnego, szatnię, bibliotekę, łazienkę z natryskami dla dzieci, pokój lekarza, salę konferencyjną, gabinet kierownika oraz gabinet nauczycielski.

Archiwalne zdjęcie nr 10. Szkoła powszechna nr 2

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 15. Szkoła powszechna, ob. Miejska Szkoła Podstawowa nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi im. Karola Miarki, ul. Wilsona 22/Szpitalna

Budowlę szkoły w Krywałdzie, przy ul. Feliksa Michalskiego 27, prowadził budowniczy z Czuchowa Józef Piperek. Nowa szkoła składała się z czterech klas lekcyjnych, sali robót, kuchni gospodarczej, biblioteki, pokoju nauczycielskiego, kancelarii kierownika szkoły oraz mieszkania woźnego. Obecnie szkoła przy ul. Feliksa Michalskiego utraciła charakter zabytkowy poprzez przebudowę i rozbudowę.

Na terenie miasta znajduje się kilkanaście budynków użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Poza szkołami i przedszkolami są to urzędy, szpital oraz placówki charytatywne i usługowe (m.in. apteka). Obiekty te powstały na przestrzeni 60 lat w okresie: od lat 80. XIX w. – do około lat 40. XX w., o zróżnicowanej stylistyce, gabarytach, rzutach. Zazwyczaj budynki tynkowane, zaprojektowane indywidualnie w związku z pełnioną funkcją. Często występują w stylistyce modernistycznej i funkcjonalistycznej. Część obiektów nie posiada cech stylowych.

Spośród budynków użyteczności publicznej jednym z najstarszych, o interesującej architekturze oraz formie jest dawny hotel „Lorentz-Orłowski” w Knurowie (ul. 1 Maja 7), pełniący, w okresie od zakończenia II wojny światowej do lat 90. XX w., funkcję Zakładowego Domu Kultury kopalni. Obiekt ten wybudowany został w 1905 r. Ma rozczłonkowaną bryłę, zdobioną w partii szczytu fachwerkiem. Istotny jest fakt, że obiekt o ciekawych formach architektonicznych przetrwał do naszych czasów w mało zmienionej formie. Obecnie wykorzystywany jest jako obiekt usługowy.

Archiwalne zdjęcie nr 11. Dawny hotel „Lorentz - Orłowski”

źródło: http://knurow.fotopolska.eu/Knurow/b50195,Widokowki_z_Knurowa.html?f=620-foto (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 16. Budynek usługowy, ul. 1 Maja 7

Walog zabytkowy posiadają również dwa kompleksy w Knurowie związane pierwotnie z kopalnią: siedziba dyrekcji kopalni oraz zespół szpitala brackiego. Monumentalny, trójkondygnacyjny budynek dyrekcji kopalni jest zlokalizowany w centrum Knuruwa (ul. Dworcowa 1). Wybudowany został w latach 1912-1913. Poprzedzony jest niewielkim obiektem, pełniącym dawniej funkcję portierni (dziś budynek Jastrzębskiej Spółki Węglowej S. A.).

Rys. nr 2. Dyrekcja kopalni

źródło: http://knurow.fotopolska.eu/Knurow/b66960,Dworcowa_1.html?f=456288-foto (data dostępu 16.03.2023 r.)

Zdjęcie nr 17. Dyrekcja kopalni, ob. budynek Jastrzębskiej Spółki Węglowej S. A., ul. Dworcowa 1

W tym samym okresie (1912 r.) wybudowano lecznicę Spółki Brackiej (ul. Niepodległości 6-8). Zespół zaprojektowany przez budowniczego Spüllera z Tarnowskich Gór składał się z szeregu nowoczesnie urządzonych murowanych i otynkowanych budynków. W skład zespołu wchodzi: dwupiętrowy budynek główny z 200 łózkami (z dobudowanym w 1980 r. skrzydłem), piętrowa willa lekarza naczelnego (obecnie budynek pomocniczy wschodni), parterowy dom pielęgniarzy i urzędników (obecnie budynek pomocniczy zachodni), parterowy budynek kuchni i pralni, dwa niewielkie budynki portierni (wschodni i zachodni), kotłownia, budynek szybów wentylacyjnych. Całość ogrodzona murem, otynkowanym ogrodzeniem.

Rys. 3. Zespół szpitala spółki brackiej

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 14.01.2018 r.)

Zdjęcia nr 18, 19. Budynki w zespole szpitala spółki brackiej, ob. szpital w Knurowie sp. z o.o., ul. Niepodległości 6-8

Do ważniejszych obiektów na terenie miasta należy budynek ratusza gminnego, obecnie Urząd Miasta (ul. Niepodległości 7), wybudowany w latach 1928-1929, wg projektu najwybitniejszego architekta okresu międzywojennego w województwie śląskim – Tadeusza Michejdy. Wykonawcą budynku był budowniczy Walenty Niedziela z Niedobczyc. Pierwotnie w budynku miały swoją siedzibę biura urzędu gminnego, sala Rady Gminnej, posterunek policji oraz mieszkanie woźnego. Obiekt wybudowany został w stylu modernistycznym. Ozdobą budynku były witraże, znajdujące się w sali posiedzeń (Rady Gminnej), które zaginęły po wojnie. Wykonane zostały w 1929 r. wg projektu Zofii Leśniakówny w słynnym Krakowskim Zakładzie Witraży, Oszkleń i Mozaik S.G.Żeleńskiego. Środkowy witraż przedstawiał herb gminy, prawy górnik na tle kopalni, lewy zaś hutnika na tle huty. Witraż Hutnik na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu otrzymał wielki złoty medal. Walory obiektu, jego nieprzekształcona forma (tylko cokół obecnie nie posiada pierwotnego tynku) oraz osoba projektanta – podnoszą znaczenie i rangę obiektu.

W latach 2020-2022 zostały przeprowadzone prace remontowe przy budynku ratusza.

Archiwalne zdjęcie nr 12. Ratusz

źródło: <http://knurow.fotopolska.eu/619,foto.html?o=b50195> (data dostępu 16.01.2018 r.)

Zdjęcie nr 20. Urząd Miasta, ul. Niepodległości 7

Na przełomie lat 20. i 30. XX w. (lata 1929-1931) przy ul. 1 Maja 66 w Knurowie wybudowano strażnicę graniczną. Parterowy, zbliżony do kwadratu budynek nakrywa polski dach łamany, z dużą facją na osi fasady. Dodatkowo dach wzbogacają malownicze okna „powiekowe”. Obecnie budynek mieszkalny.

Zdjęcie nr 21. Budynek mieszkalny, ul. 1 Maja 66

Cechy stylistyczne wskazują, że prosta, funkcjonalistyczna bryła budynku straży pożarnej przy ul. 1 Maja 11 (d. ul. Wilsona 1), powstała w latach 30. XX w. Podany w literaturze czas powstania obiektu – początek XX w.

Zdjęcie nr 22. Straż pożarna, ul. 1 Maja 11

W 1 poł. XX w. powstała „miejska” zabudowa ul. Niepodległości, która stała się reprezentacyjną ulicą Knuruwa. Wzdłuż ulicy wznoszono liczne dwu i trójkondygnacyjne kamienice, mieszczące często na parterze placówki handlowe lub usługowe. Pod numerem 10 znajduje się jedna z najpiękniejszych kamienic na terenie miasta ze szczytem z pruskiego muru. Do interesujących kamienic przy tej ulicy należą budynki: pod nr 12 (z fasadą licowaną białą, szklawioną cegłą oraz z urokliwym balkonem z drewnianą balustradą), nr 18 (również licowany białą, szklawioną cegłą), nr 21 (cegłany, z ozdobnymi szczytami), czy 46 (z 1903 r. z interesującym detalem architektonicznym). Tu też zlokalizowano główne budynki miejscowości, wcześniej wspomniany ratusz (nr 7) i szpital Spółki Brackiej (nr 6-8).

Archiwalne zdjęcie nr 13. ul. Niepodległości nr 14, 16, 18 (1963 r.)

źródło: www.fotopolska.eu (data dostępu 16.01.2018 r.)

Zdjęcie nr 23. Kamienica, ul. Niepodległości 12

Zdjęcia nr 24. Kamienica, ul. Niepodległości 18

Na głównej ulicy dawnego założenia ruralistycznego – ks. Alojzego Koziełka, w 1 poł. XX w. wybudowano szereg budynków o „miejskim” charakterze, pełniących funkcje mieszkalne i usługowe. Do nich zalicza się dawna apteka Proskie’go (nr 8, budynek do dziś pełni tę samą funkcję), gospoda Waluszków wraz z salą widowiskowo - gimnastyczną (nr 12 i 12a), czy piekarnia (nr 60, budynek licowany białą, szkliwioną cegłą, o niezwykle interesującym kształcie dachu.). Na tej ulicy do ciekawszych zaliczyć można budynki pod numerami: 32 (ceglany z interesująco zdobionym szczytem na osi), nr 36 (z fasadą licowany białą, szkliwioną cegłą z motywami z zielonej cegły glazurowanej), czy narożną, ceglana kamienicę przy ul. Jana Kwitka/ul. ks. Alojzego Koziełka 34, zdobioną elementami z żółtej cegły). Przy ul. Kwitka 8 odnaleźć można narożną kamienicę o bryle wzbogaconej licznymi szczytami i lukarnami. Walory zabytkowe posiadają również kamienice przy ul. 1 Maja 2 i 6. Na terenie dzielnic Krywałd i Szczygłowice nie występują niestety interesujące kamienice o charakterze miejskim. Dominują tu przeważnie domy jednorodzinne.

Archiwalne zdjęcie nr 14. Apteka PROSKEGO

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 14.01.2018 r.)

Zdjęcie nr 25. Apteka PROSKEGO, ob. apteka św. Barbary, ul. Kozielka 8

Zdjęcie nr 26. Kamienica, ul. Kozielka 34

Zdjęcie nr 27. Kamienica, ul. Kwitka 8

Archiwalne zdjęcie nr 15. Kamienica, ul. 1 Maja 6

źródło: http://knurow.fotopolska.eu/Knurow/b50195,Widokowki_z_Knurowa.html?f=620-foto
(data dostępu 16.01.2018 r.)

Zdjęcie nr 28. Kamienica, ul. 1 Maja 6

Zdjęcie nr 29. Kamienica, ul. 1 Maja 2

5.3.5. Zabudowa mieszkaniowa (dwory, wille, osiedla patronackie, zabudowa o charakterze wiejskim)

Na terenie miejscowości nie zachowała się pierwotna wiejska zabudowa, która do połowy XIX w. (tak jak większość wsi górnośląskich) była drewniana.

Zachowały się wyłącznie domy murowane, zbudowane z cegły. Wybudowano je jako wolnostojące, na rzucie prostokąta (część o wydłużonej formie), jako budynki jednokondygnacyjne ze strychem w partii poddasza (w części budynków w szczycie występują pomieszczenia mieszkalne), nakryte dwuspadowym dachem. Większość obiektów tego typu licowana jest cegłą. Tylko niektóre są otynkowane. Część została wtórnie otynkowana. Budynki te posiadają niezwykle skromny detal architektoniczny w formie gzymsów z ukośnie ułożonych cegieł. Prawdopodobnie wejścia do większości obiektów poprzedzone były dawniej drewnianym przedsionkiem, tzw. „laubą”, która zazwyczaj występowała od strony podwórza. Najwięcej obiektów w typie wiejskim zachowało się na terenie Krywałdu. Do ciekawszych budynków tego typu zaliczamy domy przy: ul. Rybnickiej 30, ul. Powstańców 49 i Zwycięstwa 18 w Krywałdzie oraz przy ul. Zwycięstwa 87 w Szczygłowicach.

Występują również budynki mieszkalne o analogicznej formie i rzucie, lecz o większej bryle. Są to budynki dwukondygnacyjne, występujące jako ceglane (np. Knurów ul. Wilsona 114), albo jako tynkowane (np. Knurów ul. Niepodległości 97). Domy murowane z cegły, zazwyczaj licowane są cegłą (rzadko tynkowane), założone na rzucie prostokąta.

Innym rodzajem domów jednorodzinnych, tym razem o charakterze małomiasteczkowym są domy z facjatami. Są to budynki jednokondygnacyjne, z facjatą w partii strychu. Występują w dwóch podtypach: z facjatą umieszczoną na osi budynku (np. Krywałd ul. Rybnicka 58, Szczygłowice ul. Wojciecha Korfanteo 10) i z facjatą występującą z boku budynku (np. Krywałd ul. dr. Henryka Jordana 6, Knurów ul. ks. Alojzego Kozielka 70).

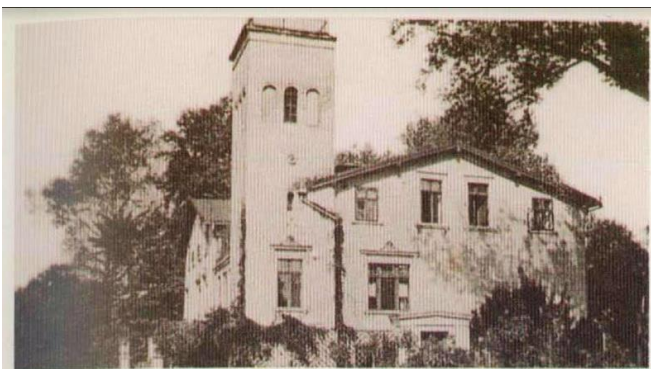
Ostatnim typem zabudowy jednorodzinnej są budynki dwukondygnacyjne, otynkowane założone na rzucie zbliżonym do kwadratu, nakryte dachem czterosпадowym np. plebania przy ul. Niepodległości 1 i dom przy ul. 1 Maja 20, oba w Knurowie).

W zabudowie mieszkaniowej istotna jest grupa domów jedno – lub kilkurodzinnych, krytych płaskimi dachami. Są to obiekty powstałe głównie w okresie międzywojennym. Zazwyczaj mają prostą kubiczną bryłę, wzbogaconą ewentualnie płaskim ryzalitem. Dekoracja jest niezwykle skromna. Ma formę prostych lub ceglanych gzymsów (z ukośnie ułożonej cegły), podziały pasowe lub ramowe oraz czasami wieńczące elewację przyczółku w kształcie trójkąta, owalu, czy najczęściej niewysokiej, prostokątnej attyki. Występują w dwóch

podtypach: jako budynki ceglane (np. Krywałd ul. Powstańców 47, Knurów ul. Niepodległości 65, Knurów ul. Wolności 19) lub otynkowane (np. Knurów ul. 1 Maja 58, Knurów ul. Wilsona 47, Knurów ul. Wolności 2).

Historyczna zabudowa dawnej wsi koncentrowała się wzdłuż środkowego biegu potoku Knurówka, przy obecnej ul. ks. Alojzego Kozielka. Do pocz. XX w. istniał dwór wraz z zabudowaniami dworskimi, zlokalizowany przy skrzyżowaniu dzisiejszej ul. Dworcowej i 1 Maja (po północnej stronie).

W obrębie zabudowań dworskich w latach 1912-1913 wybudowany został budynek dyrekcji kopalni, ul. Dworcowa 3a. Dawny dwór Paczyńskich z 1853 r., zwany powszechnie „Zamkiem”, przebudowany został w latach 1913-1914 na willę dyrektora kopalni. Dwór wybudowany w typie willi włoskich, na rzucie litery „L” składał się z dwóch skrzydeł, z których dłuższe zakończone było niewysoką, czworoboczną wieżą. Po przebudowie w latach 1913-1914 na willę dyrektora kopalni budynek uzyskał formę stylu ok. 1800 r. Około 1985 r. przebudowano obiekt (do stanu obecnego), pozbawiając go charakterystycznych cech stylistycznych. Po II wojnie światowej na terenie zabudowań dworskich mieściła się baza transportowa „Transgór”, obecnie zaś nowoczesna jednostka Ratowniczo-Gaśnicza Państwowej Straży Pożarnej.

*Pochodzący z poł. XIX w. dom mieszkalny tzw. „zamek” (obecnie NOT KOK Knurów)
Tenement house, 'The Castle' coming from the half of the 19th c. At present, seat of the Chief Technical Organisation
at the Hard Coal Mine Knurów
Das aus der Mitte des 19. Jhdts. stammende Wohnhaus, das sogenannte Schloß, jetzt Sitz von NOT KWK Knurów*

Zdjęcia z prywatnej kolekcji Z. Wierciocha

Archiwalne zdjęcie nr 16. Dwór Paczyńskich, tzw. „zamek”

źródło: „Knurów 700 lat”, Wydanie I. marzec 2005, ul. Dworcowa 3a

Zdjęcie nr 30. Dwór Paczyńskich, tzw. „zamek”, ob. budynek Kompanii Węglowej S.A.

Reprezentacyjny charakter miała dawna willa dyrekcji fabryki materiałów wybuchowych (od 1910 r. zwana „Lignose A.G.”) w Krywałdzie (ul. Zwycięstwa 28a). Willa kubaturowo zbliżona do pałacu, wybudowana została w 1906 r. Modernistyczną, silnie rozczłonkowaną bryłę urozmaicającą liczne wieżyczki, wykusze, szczyty, ryzality i balkony. Pomimo walorów architektonicznych, ze względu na zły stan techniczny, obiekt w 2012 r. został rozebrany.

Knurów znany jest z nowoczesnej koncepcji zabudowy mieszkaniowej o charakterze patronackim. Zarząd Kopalni stanowiącej własność Skarbu Państwa w 1904 r. zwrócił się do słynnego urbanisty Karła Henriciego (lata 1842-1927) profesora architektury na Politechnice w Akwizgranie, autora wielu koncepcji rozbudowy historycznych miast niemieckich o zaprojektowanie tzw. III Kolonii Robotniczej, przeznaczonej dla górników budowanej kopalni. Henrici popularyzował budowę na obrzeżach wielkomiejskich osad o charakterze wiejskim określaną jako „ogrodowe przedmieścia”. W swoich projektach urbanistycznych nawiązywał do idei miasta – ogrodu Ebenezera Howarda. W koncepcji (w latach 1904-1905 wykonał rysunki i studia) zaprojektował szereg budowli publicznych (kościół z plebanią, budynek zarządu dóbr, urzędy: policję i pocztę, aptekę, gospodę, sklep, łaźnię, pralnię, rzeźnię, trzy szkoły, ochronkę dla dzieci, kąpielisko, targowisko, szpital oraz cmentarz). Budowle publiczne miały być otoczone zabudową mieszkalną. Architekt planował wzniesienie zróżnicowanych typów domów – jedno, dwu i wielorodzinnych. Domy miały różnić się wielkością, posadowieniem, bryłami oraz kształtem dachów. Malowniczości założeniu nadawały układy krętych dróg, wydłużone perspektywy uliczne, występujące ku przodowi pojedyncze budowle, skwery oraz ogródki przynależne do każdego domku.

Koncepcja słynnego architekta została tylko częściowo zrealizowana, choć uważa się, że rysunki Henriciego miały mieć charakter modelu, według którego lokalni budowniczowie dostosowywali realizacyjne projekty na miejscu.

W latach 1904-1922 na obszarze niewielkiej wsi zaprojektowano kilka kolonii domów dla górników i urzędników górniczych. Już w rok po rozpoczęciu budowy kopalni, Zarząd wystąpił o zezwolenie (1904 r.) na budowę I Kolonii Robotniczej. W miesiącach marzec-czerwiec 1904 r. wybudowano próbny 4-rodzinny budynek przy ul. Niepodległości 1. Od września 1904 r. do czerwca 1905 r. zrealizowano 9 dalszych budynków 4-rodzinnych w trzech typach, przy obecnej ulicy Sokoła i ulicy dr. Floriana Ogana. I Kolonia Robotnicza (oprócz domu przy ul. Niepodległości 1) została zburzona w latach 70-80 ubiegłego wieku.

Archiwalne zdjęcie nr 17. Kolonia Robotnicza

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

Archiwalne zdjęcie nr 18. IV Kolonia Robotnicza

źródło: http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf (data dostępu 16.03.2023 r.)

W tym samym okresie (lata 1904-1906) wybudowano 19 budynków dwurodzinnych I Kolonii Urzędniczej dla wyższego i średniego dozoru górniczego, przy ulicy Dworcowej (zachowane domy nr: 30, 31, 32, 33, 34).

Zdjęcie nr 31. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Dworcowa 31

Zdjęcie nr 32. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, obecnie budynek użyteczności publicznej Centrum Wsparcia Inicjatyw Społecznych (MOPS), ul. Dworcowa 33

W I połowie 2020 r. oddano do użytkowania budynek przy ul. Dworcowej 33. Na podstawie wykonanej na zlecenie Gminy Knurów, dokumentacji projektowo-kosztorysowej pod nazwą: „Modernizacja infrastruktury społecznej III Kolonii – odtworzenie infrastruktury służącej społeczeństwu”, przeprowadzono roboty budowlane polegające m.in. na: wykonaniu nowych instalacji wewnętrznych w tym wentylacji mechanicznej, remoncie dachu, wykonaniu izolacji, renowacji elewacji, wykonaniu windy zewnętrznej, likwidacji zalanych piwnic, wykonaniu nowego wykończenia wewnątrz, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej, wykonaniu nawierzchni utwardzonej oraz małej architektury i zieleni wokół budynku. Obecnie służy lokalne społeczności jako Centrum Wsparcia Inicjatyw Społecznych.

W ciągu następnych dwóch lat (1908-1909) zrealizowano dwie następne kolonie: II Kolonię Robotniczą i II Kolonię Urzędniczą. II Kolonię Robotniczą wybudowano przy ulicy ks. Alojzego Koziełka (zachowane domy nr: 38, 40, 42, 46). II Kolonia Urzędnicza obejmowała zachowane do dnia dzisiejszego w komplecie 8 budynków przy ulicy Dworcowej (nr: 2, 4, 6, 8, 10) i ulicy Pocztovej (nr: 1, 6, 8).

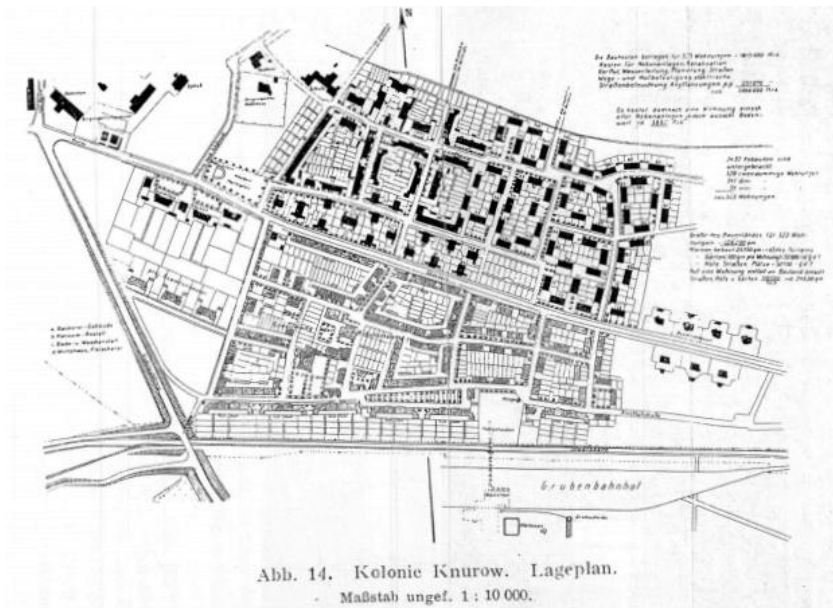

Zdjęcie nr 33. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Poczta 1

Zdjęcie nr 34. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Kozielka 42

Najstłynniejszą III Kolonię Robotniczą obejmującą 90 budynków zbudowano na obszarze 14 zamkniętych zespołów (wydzielonych parkanami) w latach 1909-1914. Powstała ona przy ulicach: Konstantego Damrota, Dworcowej, Józefa Janty, Mikołaja Kopernika, Tadeusza Kościuszki, Karola Miarki, Adama Mickiewicza, Ogrodowej, Stanisława Poniatowskiego, Henryka Sienkiewicza oraz ul. Antoniego Słoniny.

Rys. nr 4. Projekt III Kolonii Robotniczej wraz z planowaną rozbudową IV Kolonii Robotniczej z ok. 1913 r., źródło: „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Śląskiego” nr 6, Katowice 2014 r.

W rejonie tzw. III Kolonii Robotniczej realizowano program: „Termomodernizacja zabytkowych budynków Starego Knurowa z likwidacją źródeł niskiej emisji”. Projekt obejmuje budynki przy ul. Dworcowej 7,9,11,13,15,17,19,21, ul. H. Sienkiewicza 1, ul. A. Mickiewicza 2,6,8,10 oraz ul. M. Kopernika 1. Prace budowlane polegają przede wszystkim na termomodernizacji wraz z wymianą stolarki okiennej i drzwiowej wykonaniu drenaży opaskowych, izolacji przeciw-wodnej i p. wilgociowej oraz pracach wewnątrz.

Zdjęcie nr 35. Budynek mieszkalny, ul. Damrota 1

Zdjęcie nr 36. Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 13

Zdjęcie nr 37. Budynek mieszkalny, ul. Janty 3

IV Kolonia Robotnicza w Knurowie wybudowana została w latach 1920-1922 i objęła ponad 20 czterorodzinnych budynków mieszkalnych przy ulicy: Dworcowej, Pocztowej, Bolesława Prusa, Spółdzielczej oraz Żwirki i Wigury. Wówczas to zrealizowano niektóre wskazane przez Henriciego budowle publiczne, o charakterze handlowo-usługowym: konsum (powstały wcześniej, bo w 1916 r.), pralnię z łaźnią, piekarnię i gospodę oraz we wcześniejszym okresie na terenie III Kolonii Robotniczej – szkołę, pocztę i ochronkę dla dzieci.

Zdjęcie nr 38. Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 14

Zdjęcie nr 39. Budynek mieszkalny, ul. Spółdzielcza 4

III Kolonia Robotnicza w Knurowie jest przykładem zastosowania nowoczesnej myśli urbanistycznej w nowym układzie przestrzennym. Budowniczości zrealizowali nowoczesne idee urbanistyczne Henriciego, projektując typ skromnego wiejskiego domu z ogrodem, nawiązujący do angielskiego „cottage”. Cechą charakterystyczną budynków III i IV Kolonii Robotniczej jest prostota architektury i malowniczość założenia urbanistycznego. Zespół Kolonii Robotniczych i Urzędniczych w Knurowie charakteryzuje się dużymi wartościami zabytkowymi. Należy do nielicznych zachowanych niemal w niezmienionym kształcie do dnia dzisiejszego układów urbanistycznych.

Obok Kolonii Robotniczych i Urzędniczych związanych z kopalnią węgla kamiennego powstawały pojedyncze budynki wielorodzinne (typu familijnego) związane z zakładami przemysłowymi. Są to obiekty związane z koleją (dwa 6-rodzinne domy w Knurowie przy ul. Dworcowej 40 i 42 oraz dwa w Szczygłowicach przy ul. Piotra Ściegiennego 6) i z fabryką materiałów wybuchowych (tzw. prochownią), późniejszą Lignożą w Krywałdzie (trzy budynki przy ul. Zwycięstwa 30, 32 i 34). Prawdopodobnie z fabryką prochu związany jest również dom wielorodzinny przy ul. Zwycięstwa 26. W Krywałdzie wiele analogii z budynkami przy ul. Zwycięstwa 30 i 32 posiadają domy obok, przy ul. Zwycięstwa 16, 18, 20, 22, które częściowo zostały przekształcone poprzez otynkowanie. Być może obiekty te również powstały z inicjatywy zarządu fabryki materiałów wybuchowych w Krywałdzie. Do ciekawszych budynków wielorodzinnych należą dwa analogiczne domy familijne przy ul. Wilsona 39 i 41 w Knurowie, dom przy ul. Szybowej 85 w Szczygłowicach, budynek przy ul. Feliksa Michalskiego 33 w Krywałdzie oraz tzw. „apostolok” przy ul. Wilsona 21 w Knurowie. Część z budynków wielorodzinnych wybudowana została przez prywatne osoby, z założeniem wynajmu. Do takich obiektów zaliczyć możemy m.in. domy przy Wolności 17 i 27, czy ul. ks. Alojzego Koziełka 19, wszystkie w Knurowie.

Zdjęcie nr 40. Budynek mieszkalny, ul. Wilsona 39

Zdjęcie nr 41. Budynek mieszkalny ul. Dworcowa 42

Na terenie Knuruwa występują także wille posiadające bardziej dopracowaną architekturę. Najwybitniejszą budowlą o znaczeniu regionalnym była willa przy ul. Zwycięstwa 28a w Krywałdzie. Ciekawsze, urozmaicone bryły ma także kilka willi wybudowanych w okresie od początku XX w. do czasów I wojny światowej: Hermana Machoczka przy ul. 1 Maja 45 w Knurowie (obecnie Ośrodek Wsparcia – MOPS), willa dyrektora fabryki materiałów wybuchowych przy ul. Zwycięstwa 45 w Krywałdzie, willa przy ul. Feliksa Michalskiego 26 i 29 czy przy ul. Niepodległości 102 w Knurowie.

W Knurowie znaleźć można także kilka reprezentacyjnych funkcjonalistycznych willi, wybudowanych w latach 30. XX w., posiadających proste bryły, nakryte płaskimi dachami (ul. 1 Maja 4, 42 i 46, ul. Niepodległości 27 – willa dr Bodnara).

5.3.6. Zieleń zabytkowa

Knurów leży na terenie Wyżyny Śląskiej, na wysokości około 240-255 m n.p.m. Największym ciekim wodnym jest rzeka Bierawka, która uchodzi do Odry, a w okolicach miasta zbiera wody mniejszych potoków: Knurówki, Potoku Krywałdzkiego i Szczygłowieckiego. Lasy zajmują znaczną część dzisiejszego miasta. Wśród siedlisk przeważają grądy subkontynentalne lipowo-dębowo-grabowe, jednak z dużym udziałem łągów. Dużą wartość posiadają kompleksy leśne w okolicach Szczygłowic, z licznymi uroczyskami.

Na obszarze gminy można określić kilka typów historycznych, intencjonalnych kompozycji zieleni. Podobnie jak w pozostałej części województwa większość z nich powstała pomiędzy połową XIX w. a latami 30. XX w. Kształtowano je, w oparciu o pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmian trendów ogrodniczych. Ma to związek – z jednej strony z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji, a także z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu, zaś z drugiej z żywą tradycją miejscową. W sytuacjach, kiedy tradycja miejsca była słabsza lub też nie istniała, poszczególne kompozycje odzwierciedlają przede wszystkim terytorialne związki emocjonalne fundatorów oraz ich powiązania gospodarcze. Związki te w znacznym stopniu odpowiadają zasięgom terytorialnym poszczególnych zaborów i są szczególnie widoczne w obrębie zaboru pruskiego i austriackiego. Prusko-niemieckie pochodzenie niemal wszystkich właścicieli zachodnich terenów województwa śląskiego spowodowało zakładanie przez nich parków z wyraźnym piętnem szkoły berlińskiej. Nie wszystkie kompozycje parkowe można wiązać bezpośrednio z konkretnymi szkołami sztuki ogrodowej, a to ze względu na znaczne przekształcenia dokonane w XX w.

Wśród kompozycji parkowych gminy można wyróżnić pozostałości:

1) **Dworskie lub willowe** – formowane w sąsiedztwie dworów w wieku XVIII i XIX oraz późniejszych willi. Z reguły są to niewielkich rozmiarów obszary o kompozycji krajobrazowej ze słabo rozbudowanym programem i mało urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów np.:

– dawny park przy dworze z 1853 r. – Knurów (ul. Dworcowa 1÷3). Pierwotna kompozycja jest obecnie nieczytelna, gdyż została silnie przekształcona. Dawny dwór został w 1914 r. przebudowany na willę dyrektora kopalni (obecnie klub NOT), a na terenie dawnego parku wybudowano budynek Dyrekcji Kopalni. Park rozciąga się wzdłuż ul. Dworcowej jako forma zbliżona do wydłużonego prostokąta. Najstarsza część przy dawnym dworze może pochodzić z poł. XIX w. Obecnie jest to kompozycja krajobrazowa o charakterze swobodnym, z elementami modernistycznymi w otoczeniu willi.

2) **Ogólnodostępne** – zakładane z myślą o korzystaniu z nich przez ludność miejscową, powstające – w przypadku Knuruwa – w znakomitej swojej części w pierwszym dziesięcioleciu XX w.: np.:

– park miejski przy dawnym hotelu (ul. 1 Maja) z początku XX w. Najstarsza część przy dawnym hotelu może pochodzić z przełomu wieków XIX i XX. Obecnie jest to kompozycja krajobrazowa o charakterze swobodnym położona na terenie lekko opadającym od strony ulicy 1 Maja w głąb terenu;

– zielonec miejski z początku XX w. – Knurów, ul. ks. Alojzego Koziełka/Dworcowa.

3) **Zieleńce osiedlowe** – zakładane jako przestrzenie wspólne dla całego osiedla lub jego części. Towarzyszyły im zielone enklawy związane z boiskami sportowymi (Turmplatz): np.: stadion przy ul. Dworcowej w Knurowie, stadion przy ul. Zwycięstwa w Krywałdzie.

4) **Parki** związane z budynkami użyteczności publicznej – zakładane jako przestrzenie dla określonej grupy społecznej. Zwykle posiadały charakter krajobrazowy swobodny. W Knurowie takimi terenami, o różnym stopniu dewastacji, są m.in.:

– ogród przy probostwie z lat 30. XX w. – Knurów, ul. Niepodległości 1;

– zielen przy dawnym kościele z lat 30. XX w. – Knurów, ul. Niepodległości 3;

– park szpitalny z lat 20. XX w. – Knurów, ul. Niepodległości 6 ÷ 8;

– zielonec z 2 poł. XX w. przy Ratuszu – Knurów, ul. Niepodległości 7;

– zielen przy kościele pw. św. Cyryla i św. Metodego z początku XX w. – Knurów, ul. Niepodległości 1.

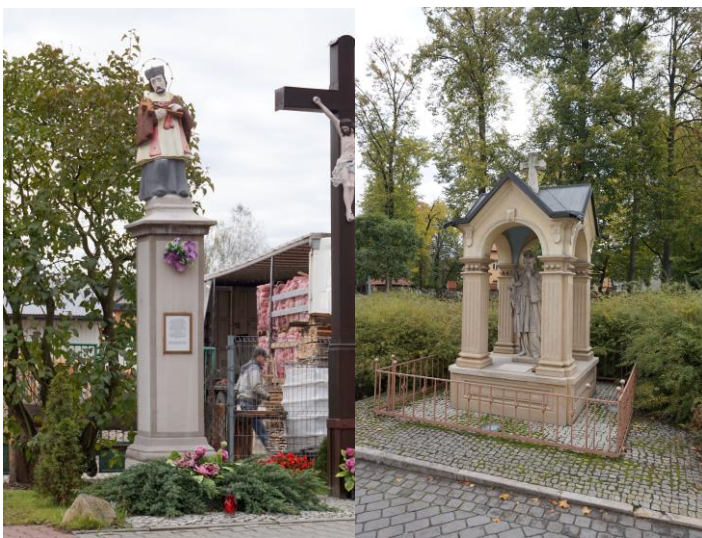
5) **Zielen cmentarna** – podobne tendencje, jak w kompozycji parków rządziły na początku XX w. układami zieleni cmentarnej w gminie Knurów. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych *Tilia cordata* (cmentarz przy ul. 1 Maja w Knurowie) oraz klonów srebrzystych *Acer saccharinum* (cmentarz przy ul. Słonecznej w Szczygłowicach). W późniejszych latach, tj. w 2 poł. XX w. oraz na początku XXI w. kompozycje ubożają. Cmentarze – parki przekształcają się w nekropolie obsadzone jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi *Thuja occidentalis*.

Z kolei wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej. Podobnie jak w przypadku cmentarzy, w 2 poł. XX w. te wspaniałe „drzewa opiekuńcze” zostały zastąpione żywotnikami zachodnimi. Niestety w przypadku Knuruwa obsadzenia pierwotne małej architektury nie zachowały się.

5.3.6. Obiekty małej architektury

Odrębną grupę w krajobrazie kulturowym Knuruwa stanowią obiekty tzw. małej architektury. Są to głównie krzyże przydrożne oraz wolnostojące figury. Na omawianym terenie występują cztery typy małej architektury: murowane kaplice architektoniczne, kamienne figury na cokołach, krzyże kamienne oraz krzyże drewniane lub metalowe, z metalową pasyjką. Tylko jeden obiekt to budowla kubaturowa – kaplica pw. św. Barbary przy ul. Zwycięstwa w Krywałdzie.

Podobną ochroną powinno się objąć dwie kamienne figury na cokołach przedstawiające św. Jana Nepomucena. Starsza z nich, o echach ludowych ufundowana została przez mieszkańca Krywałdu niejakiego Sekułę w 1910 r. Zlokalizowana jest przy ul. Zwycięstwa 12c w Krywałdzie. Druga z figur ufundowana została przez Franciszkę Szulcową w 1919 r. Wykonał ją znany twórca figur sakralnych Baumaister z Wrocławia. Figura umieszczona pod kamiennym baldachimem została posadowiona przy III Kolonii Robotniczej – u zbiegu ulic Dworcowej i ks. Alojzego Kozielka. W 2004 r. gmina wykonała renowację kapliczki oraz figury.

Zdjęcie nr 42. Figura Jana Nepomucena, ul. Zwycięstwa, Zdjęcie nr 43. Kapliczka św. Jana Nepomucena, ul. Dworcowa/Kozielka

Ponadto na terenie Knuruwa znajduje się kilka krzyży kamiennych o wartościach historycznych i artystycznych, które należy zachować in situ. Najstarszy z nich przy ul. Dworcowej 39 w Knurowie ufundowany został w 1868 r. przez Gustawa i Eleonorę Paczyńskich, z okazji srebrnego jubileuszu małżeńskiego. Ma on prostą neogotycką formę i pozbawiony jest pierwotnych figur. Pozostałe krzyże wykonane zostały w ciągu ćwierćwiecza, pomiędzy 1895 a 1913 r. Dwa najstarsze spośród wymienianych wykonane zostały z białego marmuru (krzyż na starym cmentarzu Parafii Rzymsko-Katolickiej przy Al. Spacerowej z 1895 r. oraz przed klasztorem SS Służebniczek przy ul. ks. Alojzego Kozielka 31 z 1904 r.), oba w Knurowie. Ponadto w Knurowie zachowały się dwa krzyże z piaskowca: przy ul. Wilsona 91 (ufundowany przez Ignacego Szendzielorza wraz z żoną w 1908 r.) i na „nowym” cmentarzu wyznaniowym przy ul. 1 Maja (z 1913 r.). Ponadto w pozostałych dzielnicach zachowały się pojedyncze krzyże kamienne wykonane z piaskowca: w Krywałdzie przy ul. Powstańców 5 (ufundowany w 1905 r. przez Franciszka Bonka) i w Szczygłowicach na skrzyżowaniu ulic Zwycięstwa i Wojciecha Korfantego (z 1910 r.). Cechy zabytkowe posiadają również trzy proste krzyże z odlewanymi w żeliwie pasyjkami. Krzyż z żeliwną pasyjką (pierwotny ufundowany przez zamożnego gospodarza Franciszka Bonka ok. 1916 r.) zlokalizowany obok figury św. Jana Nepomucena w Krywałdzie. Dwa pozostałe wykonane w drewnie znajdują się w Knurowie (pierwotny z ok. 1892 r. na skrzyżowaniu ulic: Niepodległości, Wilsona, Rybnickiej, Feliksa Michalskiego) i w Krywałdzie (pierwotny z 1905 r. przy ul. Rybnickiej 66).

Zdjęcie nr 44. ul. Kozielek przy nr 21-25, Zdjęcie nr 45. ul. Powstańców przy nr 5, Zdjęcie nr 46. ul. Rybnicka przy nr 66, Zdjęcie nr 47. ul. Wilsona przy nr 91

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Knurów funkcjonuje jedna z ww. form, jest to ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.4.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Knurów, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego.

Miasto Knurów nie posiada obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, natomiast posiada obiekty znajdujące się pod ochroną konserwatorską. Obiekty o wartościach kulturowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego chronione są poprzez ustanowienie stref ochrony konserwatorskiej oraz przez objęcie ochroną konserwatorską pojedynczych obiektów sakralnych, budynków mieszkalnych i przemysłowych.

Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Knurów oraz szczegółowe informacje można znaleźć na stronie internetowej <http://knurow.netgis.pl/>.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz.U. z 2021 r. , poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Knurów została opracowana w 2015 r. Następnie ewidencję zaktualizowano w 2018 r. i przyjęto Zarządzeniem nr 392/UA/2018 Prezydenta Miasta Knurów z dnia 10.10.2018 r. W 2020 r. dodano dwie karty (Zarządzenie nr 331/UA/2020 Prezydenta Miasta Knurów z dnia 23.10.2020 r. w sprawie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków na terenie Gminy Knurów. Planuje się wykreślenie wyburzonych obiektów Dworcowa 25 i Miarki 5. Spis obiektów ujętych w GEZ zawiera Załącznik nr 1.

Gmina Knurów jest właścicielem (posiada tytuł prawny) aż 102 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 1). Obiekty zostały przedstawione w podziale na obręby ewidencyjne gminy.

Tabela nr 1. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Knurów

LP.	OBIEKT	ADRES	WŁASNOŚĆ
I KOLONIA URZĘDNICZA			
1	Budynek mieszkalny wielorodzinny, obecnie budynek użyteczności publicznej Centrum Wsparcia Inicjatyw Społecznych – MOPS	ul. Dworcowa 33	gmina
II KOLONIA URZĘDNICZA			
2	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 6	gmina
II KOLONIA ROBOTNICZA			
3	Budynek szkoły	ul. ks. Alojzego Koziełka 7	gmina
4	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. ks. Alojzego Koziełka 38	gmina
5	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. ks. Alojzego Koziełka 40	gmina
6	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. ks. Alojzego Koziełka 42	gmina
7	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. ks. Alojzego Koziełka 46	gmina
III KOLONIA ROBOTNICZA			
8	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Konstantego Damrota 1	gmina
9	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 7	gmina
10	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 9	gmina
11	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 11	gmina
12	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 13	gmina
13	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 15	gmina
14	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 17	gmina
15	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 19	gmina
16	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 21	gmina
17	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 25	gmina

18	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Józefa Janty 2	gmina
19	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 1	gmina
20	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 2	gmina
21	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 3	gmina
22	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 4	gmina
23	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 5	gmina
24	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 6	gmina
25	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 7	gmina
26	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 8	gmina
27	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 9	gmina
28	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Mikołaja Kopernika 10	gmina
29	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 1	gmina
30	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 2	gmina
31	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 3	gmina
32	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 5	gmina
33	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 6	gmina
34	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 7	gmina
35	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Tadeusza Kościuszki 9	gmina
36	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 1	gmina
37	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 2	gmina
38	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 3	gmina
39	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 4	gmina
40	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 5	gmina
41	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Karola Miarki 6	gmina
42	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 2	gmina
43	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 5	gmina

44	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 6	gmina
45	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 7	gmina
46	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 8	gmina
47	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 9	gmina
48	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 10	gmina
49	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 11	gmina
50	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 13	gmina
51	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 15	gmina
52	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Adama Mickiewicza 17	gmina
53	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 1	gmina
54	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 3	gmina
55	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 4	gmina
56	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 5	gmina
57	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 6	gmina
58	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 7	gmina
59	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Stanisława Poniatowskiego 8	gmina
60	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Henryka Sienkiewicza 1	gmina
61	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Henryka Sienkiewicza 2	gmina
62	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Henryka Sienkiewicza 3	gmina
63	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Henryka Sienkiewicza 4	gmina
64	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 3	gmina
65	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 4	gmina
66	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 5	gmina
67	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 6	gmina
68	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 8	gmina

69	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 9	gmina
70	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 10	gmina
71	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 11	gmina
72	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 12	gmina
73	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 13	gmina
74	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 14	gmina
75	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 15	gmina
76	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 16	gmina
77	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 17	gmina
78	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 19	gmina
79	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 21	gmina
80	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 25	gmina
81	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Antoniego Słoniny 27	gmina
IV KOLONIA ROBOTNICZA			
82	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 14	gmina
83	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Dworcowa 16	gmina
84	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Bolesława Prusa 2	gmina
85	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Spółdzielcza 2	gmina
86	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Spółdzielcza 4	gmina
87	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Żwirki i Wigury 1	gmina
88	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Żwirki i Wigury 3a	gmina
89	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ul. Żwirki i Wigury 5	gmina
CENTRUM			
90	Kamienica, budynek usługowo - mieszkalny	ul. 1 Maja 6	gmina
91	Willa machoczka, ob. budynek użyteczności publicznej (OŚRODEK WSPARCIA - MOPS)	ul. 1 Maja 45	gmina
92	Ratusz gminny, ob. siedziba urzędu miasta i Rady miasta	ul. Niepodległości 7	gmina
93	Kamienica budynek usługowo - mieszkalny	ul. Niepodległości 10	gmina

94	Ochronka - obecnie przedszkole	ul. dr. Floriana Ogana 2	gmina
95	Szkoła powszechna, ob. miejska szkoła podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich	ul. Antoniego Słoniny 1	gmina
96	Ochotnicza Straż Pożarna Knurów	ul. 1 Maja 11	gmina
97	Szkoła powszechna, ob. Miejska Szkoła Podstawowa nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi im. Karola Miarki	ul. Wilsona 22/Szpitalna	gmina
KRYWAŁD			
98	Budynek wielorodzinny pracowników fabryki materiałów wybuchowych	ul. Zwycięstwa 34	gmina
OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY			
99	Dawny cmentarz przykościelny (nieczynny)	al. Spacerowa	gmina
100	Krzyż kamienny cmentarny na dawnym cmentarzu przykościelnym	al. Spacerowa	gmina
101	Kapliczka św. Jana Nepomucena	Skrzyżowanie ulic Dworcowa/ks. Alojzego Kozielka	gmina
102	Kaplica architektoniczna pw. św. Barbary	ul. Zwycięstwa	gmina

Gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Jednostka korzystająca z obiektu, będącego własnością gminy, jest zobowiązana do dbałości o stan techniczny obiektu oraz teren wokół niego.

5.5.1. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic miasta Knurów. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP 98-44, 99-44, 100-44). Ewidencję stanowisk archeologicznych prowadzi Śląski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach, systematycznie uzupełniając dokumentację w tym zakresie. Stanowiska archeologiczne zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków przy jej aktualizacji w 2017 r. Spis stanowisk z terenu gminy zawiera Załącznik nr 2.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 2 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Knurów.

Tabela nr 2. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY KNURÓW	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowana gminna ewidencja zabytków; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • stabilna polityka władz samorządowych w zakresie ochrony obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • wielowiekowa tradycja kulturowa; • działalność Centrum Kultury oraz licznych stowarzyszeń w zakresie zabytków; • organizowanie imprez kulturalnych, wystaw, mających na celu promocję gminy; • korzystne położenie miasta i dobra sieć połączeń drogowych – położenie na skrzyżowaniu tras komunikacyjnych A4 i A1; • wśród lokalnej społeczności, silne poczucie tożsamości kulturowej, wysoka świadomość historii Śląska, jego wielokulturowości, związanych z tym tradycjami i obrzędami; • występujące na terenie gminy obiekty objęte ochroną prawną: Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów ujętych w GEZ i postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczająca infrastruktura szlaków i ścieżek turystycznych; • zróżnicowany system własności (efekt wyprzedaży mienia); • stan techniczny budynków komunalnych oraz degradacja obiektów i obszarów objętych ochroną w MPZP; • słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna mieszkańców, spadek dochodów ludności gminy; • niewielki stan bazy hotelowej; • przeciążenie komunikacyjne.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes

<p>kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy;</p> <ul style="list-style-type: none"> • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<p>indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku;</p> <ul style="list-style-type: none"> • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych oraz zapomnianych cmentarzy, szczególnie ewangelickich.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Knurów. Z drugiej strony

ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami, które są kontynuacją działań określonych w Programie opieki nad zabytkami Gminy Knurów na lata 2013-2017 i na lata 2018-2021. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 3.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

Priorytet I. Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym.

Priorytet II. Kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet III. Edukacja w zakresie ochrony obiektów ujętych w gez oraz promocja dziedzictwa kulturowego.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Knurów

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Kontynuacja konsekwentnego i kompetentnego realizowania zadań samorządowych w zakresie ochrony obiektów ujętych w GEZ. W szczególności ochroną powinny być objęte osiedla I, II, III i IV Kolonii Robotniczej oraz obiekty małej architektury.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy pozyskano środki, z jakich źródeł, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Knurów w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością (Tabela nr 1). Planowane jest wykonanie następujących inwestycji przy budynkach oczywiście po uzyskaniu środków zewnętrznych: - Damrota 1 – wyburzenie, - Dworcowa 14,16, - Mickiewicza 15,17, - Prusa 2, - 21 lokali w różnych budynkach.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Pozyskanie funduszy z Polskiego Ładu na następujące obiekty: - Niepodległości 10, - Janty 2, - Mickiewicza 5, - Kościuszki 3, - Poniatowskiego 6.	Zakres działań, wartość inwestycji
Remont i ujednoczenie nawierzchni ulic, placów i chodników oraz remont oświetlenia, szczególnie w rejonie stref ochrony konserwatorskiej określonych w mpzp.		

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
	Zadbanie o najbliższe otoczenie obiektów ujętych w GEZ tak, aby były one właściwie eksponowane i nie wchodziły w korelację przestrzenną z innymi elementami np. reklamami.	
	Dążenie do zachowania historycznych układów urbanistycznych w wyznaczonych strefach ochrony konserwatorskiej określonych w MPZP	
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenie zabytkowego cmentarza znajdującego się na terenie gminy.	Ilość przeprowadzonych prac
	Aktualizacja GEZ, wynikająca z przepisów bądź innych uwarunkowań - uzupełnienie GEZ o nowe karty bądź likwidacja karty (rozbiórka, wpis do wojewódzkiej ewidencji, wpis do rejestru zabytków)	Czy zaistniały przesłanki do aktualizacji GEZ, jakie, czy wpisano obiekty, czy wykreślono
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata.	Czy opracowano sprawozdania
PRIORYTET II: Kształtowanie krajobrazu kulturowego		
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu w strategii rozwoju gminy oraz dokumentach planistycznych.	Czy była konieczność zmian zapisów, dodania nowych, w jakich dokumentach
	Wspieranie projektów pośrednio związanych z opieką nad obiektami ujętymi w GEZ i zagospodarowaniem tych obiektów.	Jakie działania zrealizowano, z kim współpracowano
	Działania własne gminy i gminnych jednostek organizacyjnych oraz współpraca z z placówkami oświatowymi, stowarzyszeniami, organizacjami społecznymi, fundacjami, kościołami i innymi instytucjami w zakresie ochrony i opieki nad obiektami ujętymi w GEZ	Jakie działania zrealizowano, z kim współpracowano
PRIORYTET III: Edukacja w zakresie ochrony obiektów ujętych w gez oraz promocja dziedzictwa kulturowego		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.	Jakie działania, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych w ramach zajęć lekcyjnych.	
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Tworzenie, uaktualnianie i upowszechnianie informacji o dziedzictwie kulturowym gminy w prasie lokalnej, na stronach internetowych, portalach społecznościowych itp.	Czy opracowano, ilość wydanych informacji/ notatek/artykułów itp., z kim współpracowano, w jakich mediach
	Pokazywanie udanych realizacji, informowanie o możliwościach pozyskania środków finansowych.	Gdzie i co promowano, z kim współpracowano

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Knurów),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Knurów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Knurów,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 81.1) w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,

- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

9.1.1. Dotacje Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego oraz ze Starostwa Powiatowego w Gliwicach

Dotacje udzielane przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego **dotyczą tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków.**

Ww. instytucje mają możliwość zmiany uchwały dotyczącej finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, tak aby zawierała ona zapisy dotyczące finansowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Natomiast Starostwo Powiatowe w Gliwicach daje możliwość uzyskania dotacji na obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz na obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, co określa uchwała nr XXXVIII/290/2018 Rady Powiatu Gliwickiego z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu Gliwickiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

9.1.2. Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane **przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków** może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Gmina Knurów nie ma opracowanej uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

9.2.1. Rządowy Program Odbudowy Zabytków (dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków)

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowanie może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

9.2.2. Fundusz Termomodernizacji i Remontów (dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków)

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

9.2.3. Fundusz Kościelny (dotacje dla zabytkowych obiektów sakralnych)

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.4. Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.2.5. Program Kultura – Interwencje (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

9.2.6. Program „Infrastruktura kultury” (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

9.3.1. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie

dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

9.3.2. Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

9.3.3. Kreatywna Europa 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta Knurów
11. Program Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Knurów na lata 2013-2017 oraz na lata 2018-2021
12. Katalog zabytków sztuki w Polsce, Tom IX, województwo katowickie, zeszyt 11, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1964;
13. Żukowski A., Na szlaku. Knurów i Gierałtówice, Czerwionka-Leszczyny 2008
14. Szczypka-Gwiazda B., Urbanistyka i architektura drugie połowy XIX wieku i początku XX stulecia, [w:] Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku, oprac. zbiorowe, Katowice 2009, Sztuka Górnego..., s. 197 i nast.
15. Schmidt J. Dzieje Knuruwa, Gliwice 2011
16. Janosz I., Kopalnia Węgla Kamiennego Knurów w Knurowie w latach 1903-1945, Knurów 1994
17. Jaros J., Słownik historyczny kopalń węgla kamiennego na ziemiach polskich, Katowice 1984
18. Historyczne osiedla robotnicze, Katowice 2005
19. www.knurow.pl
20. www.centrum-kultury.pl
21. www.kulturalnyknurow.pl
22. www.nid.pl.
23. www.nimoz.pl.
24. www.zabytek.pl
25. www.stat.gov.pl/gus
26. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność Gminy Knurów
2. Tabela nr 2. Analiza SWOT
3. Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Knurów
4. Rys. 1. Obszar rewitalizacji
5. Rys. nr 2. Mozaika św. Barbary, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
6. Rys. 3. Zespół szpitala spółki brackiej, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf

7. Rys. nr 4. Projekt III Kolonii Robotniczej wraz z planowaną rozbudową IV Kolonii Robotniczej z ok. 1913 r., źródło: „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Śląskiego” nr 6, Katowice 2014 r.;
8. Archiwalne zdjęcie nr 1. Kościół św. Wawrzyńca, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
9. Archiwalne zdjęcie nr 2. Kościół św. Wawrzyńca, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
10. Archiwalne zdjęcie nr 3. Kościół pw. św. Cyryla i św. Metodego
źródło: http://www.knurow.pl/gmina/historia_miasta.html Archiwalne zdjęcie nr 4. Kaplica pw. św. Barbary - Krywałd, ul. Zwycięstwa, źródło: www.fotopolska.eu
11. Archiwalne zdjęcie nr 5. Kopalnia węgla kamiennego, lata 1905-1915, źródło:
http://fotopolska.eu/Knurow/b654,Kopalnia_Wegla_Kamiennego_Knurow.html?f=458987-foto
12. Archiwalne zdjęcie nr 6. Prochownia, źródło: http://www.knurow.pl/gmina/historia_miasta.html
13. Archiwalne zdjęcie nr 8. Szyby dawnej kopalni „Von Velsen”, źródło:
http://fotopolska.eu/Knurow/b654,Kopalnia_Wegla_Kamiennego_Knurow.html?f=264987-foto
14. Archiwalne zdjęcie nr 9. Nieistniejący budynek dworca kolejowego w Szczygłowicach, źródło:
www.fotopolska.eu
15. Archiwalne zdjęcie nr 10. Szkoła powszechna nr 2, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
16. Archiwalne zdjęcie nr 11. Dawny hotel „Lorentz - Orłowski”, źródło:
http://knurow.fotopolska.eu/Knurow/b50195,Widokowki_z_Knurowa.html?f=620-foto
17. Archiwalne zdjęcie nr 12. Ratusz, źródło: <http://knurow.fotopolska.eu/619,foto.html?o=b50195>
18. Archiwalne zdjęcie nr 13. Ul. Niepodległości nr 14, 16, 18 (1963 r.), źródło: www.fotopolska.eu
19. Archiwalne zdjęcie nr 14. Apteka PROSKEGO, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
20. Archiwalne zdjęcie nr 15. Kamienica, ul. 1 Maja 6, źródło:
http://knurow.fotopolska.eu/Knurow/b50195,Widokowki_z_Knurowa.html?f=620-foto
21. Archiwalne zdjęcie nr 16. Dwór Paczyńskich, tzw. „zamek”, źródło: „Knurow 700 lat”, Wydanie I. marzec 2005
22. Archiwalne zdjęcie nr 17. Kolonia Robotnicza, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
23. Archiwalne zdjęcie nr 18. IV Kolonia Robotnicza, źródło:
http://www.sbc.org.pl/Content/257203/Knurow_miasto_na_weglu.pdf
24. Zdjęcie nr 1. Tymczasowy kościół św. Wawrzyńca ob. budynek usługowy
25. Zdjęcie nr 2. Kościół parafialny pw. św. Cyryla i św. Metodego, ul. Niepodległości 1
26. Zdjęcie nr 3. Kościół pw. św. Antoniego w Krywałdzie, ul. Kościelna
27. Zdjęcie nr 4. Kaplica pw. św. Barbary - Krywałd, ul. Zwycięstwa
28. Zdjęcie nr 5. Budynek nadszybia „Von Velsen” w zespole KWK „KNURÓW SZCZYGŁOWICE” Pole wschód
29. Zdjęcie nr 6. Budynek nadszybia „Guido” z wieżą szybu Foch I w zespole KWK „KNURÓW-SZCZYGŁOWICE” Pole Zachód
30. Zdjęcie nr 7. Dawny dworzec PKP, ul. Dworcowa 44
31. Zdjęcie nr 8. Wieża ciśnień, ul. Dworcowa 44
32. Zdjęcie nr 9. Wiadukt kolejowy, ul. Wilsona
33. Zdjęcie nr 10. Dawny młyn, ul. Koziełka 63
34. Zdjęcie nr 11. Miejska Szkoła Podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich przy ul. ks. Alojzego Koziełka 7
35. Zdjęcie nr 12. Ochrona, ob. przedszkole, ul. dr Floriana Ogana 2

36. Zdjęcie nr 13, 14. Szkoła powszechna - ob. miejska szkoła podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich, ul. Słoniny 1
37. Zdjęcie nr 15. Szkoła powszechna, ob. Miejska Szkoła Podstawowa nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi im. Karola Miarki, ul. Wilsona 22/Szpitalna
38. Zdjęcie nr 16. Budynek usługowy, ul. 1 Maja 7
39. Zdjęcie nr 17. Dyrekcja kopalni, ob. budynek Jastrzębskiej Spółki Węglowej S. A., ul. Dworcowa 1
40. Zdjęcia nr 18, 19. Budynki w zespole szpitala spółki brackiej, ob. szpital w Knurowie sp. z o.o., ul. Niepodległości 6-8
41. Zdjęcie nr 20. Urząd Miasta, ul. Niepodległości 7
42. Zdjęcie nr 21. Budynek mieszkalny, ul. 1 Maja 66
43. Zdjęcie nr 22. Straż pożarna, ul. 1 Maja 11
44. Zdjęcie nr 23. Kamienica, ul. Niepodległości 12
45. Zdjęcia nr 24. Kamienica, ul. Niepodległości 18
46. Zdjęcie nr 25. Apteka PROSKEGO, ob. apteka św. Barbary, ul. Kozielka 8
47. Zdjęcie nr 26. Kamienica, ul. Kozielka 34
48. Zdjęcie nr 27. Kamienica, ul. Kwitka 8
49. Zdjęcie nr 28. Kamienica, ul. 1 Maja 6
50. Zdjęcie nr 29. Kamienica, ul. 1 Maja 2
51. Zdjęcie nr 30. Dwór Paczyńskich, tzw. „zamek”, ob. budynek Kompanii Węglowej S.A., ul. Dworcowa 3a
52. Zdjęcie nr 31. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Dworcowa 31
53. Zdjęcie nr 32. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Dworcowa 33
54. Zdjęcie nr 33. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Pocztowa 1
55. Zdjęcie nr 34. Budynek mieszkalny, wielorodzinny, ul. Kozielka 42
56. Zdjęcie nr 35. Budynek mieszkalny, ul. Damrota 1
57. Zdjęcie nr 36. Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 13
58. Zdjęcie nr 37. Budynek mieszkalny, ul. Janty 3
59. Zdjęcie nr 38. Budynek mieszkalny, ul. Dworcowa 14
60. Zdjęcie nr 39. Budynek mieszkalny, ul. Spółdzielcza 4
61. Zdjęcie nr 40. Budynek mieszkalny, ul. Wilsona 39
62. Zdjęcie nr 41. Budynek mieszkalny ul. Dworcowa 42
63. Zdjęcie nr 42. Figura Jana Nepomucena, ul. Zwycięstwa
64. Zdjęcie nr 43. Kapliczka św. Jana Nepomucena, ul. Dworcowa/Kozielka
65. Zdjęcie nr 44. ul. Kozielka przy nr 21-25
66. Zdjęcie nr 45. ul. Powstańców przy nr 5
67. Zdjęcie nr 46. ul. Rybnicka przy nr 66
68. Zdjęcie nr 47. ul. Wilsona przy nr 91

12. Załączniki**Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków**

LP.	ADRES	OBIEKT
1	al. Spacerowa, dz. nr 944	cmentarz przykościelny (nieczynny)
2	al. Spacerowa, dz. nr 944	krzyż kamienny cmentarny na cmentarzu przykościelnym
3	ul. 1 Maja 2	Kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
4	ul. 1 Maja 6	Kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
5	ul. 1 Maja 7	Hotel „LORENTZ-ORLOWSKI”, ob. budynek mieszkalno - usługowy
6	ul. 1 Maja 11	ochotnicza Straż Pożarna Knurów
7	ul. 1 Maja 42	budynek mieszkalny wielorodzinny
8	ul. 1 Maja 45	willa machoczka, ob. budynek użyteczności publicznej (ośrodek wsparcia - MPS)
9	ul. 1 Maja 66	polska strażnica graniczna, ob. budynek mieszkalny
10	ul. 1 Maja, dz. nr 595	krzyż cmentarny na cmentarzu komunalnym
11	ul. Konstantego Damrota 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
12	ul. Dworcowa 1	dyrekcja kopalni, ob. budynek Jastrzębskiej Spółki Węglowej S. A.
13	ul. Dworcowa 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
13.1	ul. Dworcowa, dz. nr 2130/31	budynek gospodarczy przy budynkach mieszkalnych dawnej kolonii urzędniczej – za budynkiem mieszkalnym przy ul. Dworcowej 2
14	ul. Dworcowa 3a	Dwór Paczyńskich, tzw. „zomek”, ob. budynek Kompanii Węglowej S.A.
15	ul. Dworcowa 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
16	ul. Dworcowa 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
16.1	ul. Dworcowa, dz. nr 2130/31	budynek gospodarczy przy budynkach mieszkalnych dawnej kolonii urzędniczej – za budynkiem mieszkalnym przy ul. Dworcowej 6
17	ul. Dworcowa 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
18	ul. Dworcowa 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
19	ul. Dworcowa 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
20	ul. Dworcowa 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
21	ul. Dworcowa 11	budynek mieszkalny wielorodzinny
22	ul. Dworcowa 12	budynek użyteczności publicznej - poczta
23	ul. Dworcowa 13	budynek mieszkalny wielorodzinny
24	ul. Dworcowa 14	budynek mieszkalny wielorodzinny
25	ul. Dworcowa 15	budynek mieszkalny wielorodzinny
26	ul. Dworcowa 16	budynek mieszkalny wielorodzinny
27	ul. Dworcowa 17	budynek mieszkalny wielorodzinny
28	ul. Dworcowa 19	budynek mieszkalny wielorodzinny
29	ul. Dworcowa 21	budynek mieszkalny wielorodzinny
30	ul. Dworcowa 23	budynek mieszkalny wielorodzinny
31	ul. Dworcowa 25	budynek mieszkalny wielorodzinny
32	ul. Dworcowa 27	budynek mieszkalny wielorodzinny
33	ul. Dworcowa 30	budynek mieszkalny wielorodzinny
34	ul. Dworcowa 31	budynek mieszkalny wielorodzinny
35	ul. Dworcowa 32	budynek mieszkalny wielorodzinny
36	ul. Dworcowa 33	budynek mieszkalny wielorodzinny
37	ul. Dworcowa 34	budynek mieszkalny wielorodzinny
38	ul. Dworcowa, naprzeciwko nr 38a, dz. nr 1866/1	krzyż kamienny
39	ul. Dworcowa 40	budynek mieszkalny wielorodzinny dla pracowników kolei
40	ul. Dworcowa 42	budynek mieszkalny wielorodzinny dla pracowników kolei
41	ul. Dworcowa 44	dworzec PKP, ob. nieużytkowany

42	ul. Dworcowa przy nr 44, dz. nr 2173/13	wieża ciśnień dla parowozów kolejowych, ob. nieużytkowana
43	ul. Dworcowa/ul. ks. Alojzego Kozielka, dz. nr 1828	kapliczka św. Jana Nepomucena
44	ul. Józefa Janty 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
45	ul. Józefa Janty 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
46	ul. Józefa Janty 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
47	ul. Kopalniana 3a	Zespół KWK „Knurów-Szczygłowice” pole wschód: - budynek d. maszyny wyciągowej szybu Paweł, - budynek d. sprężarkowni z turbogeneratorem parowym firmy STAL - ob. P.E.MEGAWAT Gliwice, - budynek kotłowni ob. P.E.MEGAWAT Gliwice, - budynek nadszybia szybu Paweł „Knurów”, - budynek stolarni, - budynek warsztatów szkolnych
48	ul. Mikołaja Kopernika 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
49	ul. Mikołaja Kopernika 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
50	ul. Mikołaja Kopernika 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
51	ul. Mikołaja Kopernika 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
52	ul. Mikołaja Kopernika 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
53	ul. Mikołaja Kopernika 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
54	ul. Mikołaja Kopernika 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
55	ul. Mikołaja Kopernika 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
56	ul. Mikołaja Kopernika 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
57	ul. Mikołaja Kopernika 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
58	ul. Kościelna, dz. nr 1479/144	cechownia, ob. kościół parafialny pw. św. Antoniego
59	ul. Tadeusza Kościuszki 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
60	ul. Tadeusza Kościuszki 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
61	ul. Tadeusza Kościuszki 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
62	ul. Tadeusza Kościuszki 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
63	ul. Tadeusza Kościuszki 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
64	ul. Tadeusza Kościuszki 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
65	ul. Tadeusza Kościuszki 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
66	ul. Tadeusza Kościuszki 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
67	ul. Tadeusza Kościuszki 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
68	ul. Tadeusza Kościuszki 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
69	ul. ks. Alojzego Kozielka 6	willa zawiadowcy kopalni, ob. budynek mieszkalny
70	ul. ks. Alojzego Kozielka 7	budynek szkoły (obiekt dodany w 2018 r.)
71	ul. ks. Alojzego Kozielka 8	apteka PROSKEGO, ob. apteka św. Barbary
72	ul. ks. Alojzego Kozielka 12	budynek mieszkalny wielorodzinny (obiekt dodany w 2018 r.)
73	ul. ks. Alojzego Kozielka 32	budynek mieszkalny wielorodzinny (obiekt dodany w 2018 r.)
74	ul. ks. Alojzego Kozielka 34	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
75	ul. ks. Alojzego Kozielka 38	budynek mieszkalny wielorodzinny
76	ul. ks. Alojzego Kozielka 40	budynek mieszkalny wielorodzinny
77	ul. ks. Alojzego Kozielka 42	budynek mieszkalny wielorodzinny
78	ul. ks. Alojzego Kozielka 46	budynek mieszkalny wielorodzinny
79	ul. ks. Alojzego Kozielka 52	budynek mieszkalny wielorodzinny (obiekt dodany w 2018 r.)
80	ul. ks. Alojzego Kozielka 63	stary młyn ob. budynek usługowy
81	ul. ks. Alojzego Kozielka przy nr 27, dz. nr 973	krzyż kamienny
82	ul. Jana Kwitka 8	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
83	ul. Karola Miarki 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
84	ul. Karola Miarki 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
85	ul. Karola Miarki 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
86	ul. Karola Miarki 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
87	ul. Karola Miarki 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
88	ul. Adama Mickiewicza 1	budynek mieszkalny wielorodzinny

89	ul. Adama Mickiewicza 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
90	ul. Adama Mickiewicza 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
91	ul. Adama Mickiewicza 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
92	ul. Adama Mickiewicza 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
93	ul. Adama Mickiewicza 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
94	ul. Adama Mickiewicza 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
95	ul. Adama Mickiewicza 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
96	ul. Adama Mickiewicza 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
97	ul. Adama Mickiewicza 11	budynek mieszkalny wielorodzinny
98	ul. Adama Mickiewicza 13	budynek mieszkalny wielorodzinny
99	ul. Adama Mickiewicza 15	budynek mieszkalny wielorodzinny
100	ul. Adama Mickiewicza 17	budynek mieszkalny wielorodzinny
101	ul. Niepodległości 1	budynek mieszkalny - probostwo parafii rzymsko-katolickiej pw. św. Cyryla i św. Metodego
102	ul. Niepodległości 1	kościół parafialny pw. św. Cyryla i św. Metodego
103	ul. Niepodległości 3	tymczasowy kościół św. Wawrzyńca, ob. budynek usługowy
104	ul. Niepodległości 6-8	zespół szpitala spółki brackiej, ob. Szpital w Knurowie sp. z o.o.
105	ul. Niepodległości 7	ratusz gminny, ob. siedziba Urzędu Miasta i Rady Miasta
106	ul. Niepodległości 10	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
107	ul. Niepodległości 11	budynek administracyjny cegielni, ob. rozdzielnia gazu knurów
108	ul. Niepodległości 12	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
109	ul. Niepodległości 14	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
110	ul. Niepodległości 16	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
111	ul. Niepodległości 18	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
112	ul. Niepodległości 19	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
113	ul. Niepodległości 21	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
114	ul. Niepodległości 46	kamienica, ob. budynek mieszkalno - usługowy
115	ul. dr. Floriana Ogana 2	ochronka, ob. przedszkole
116	ul. Ogrodowa 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
117	ul. Poczтовая 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
118	ul. Poczтовая 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
119	ul. Poczтовая 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
120	ul. Poczтовая 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
121	ul. Poczтовая 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
122	ul. Poczтовая 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
123	ul. Poczтовая 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
124	ul. Poczтовая 11	budynek mieszkalny wielorodzinny
125	ul. Stanisława Poniatowskiego 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
126	ul. Stanisława Poniatowskiego 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
127	ul. Stanisława Poniatowskiego 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
128	ul. Stanisława Poniatowskiego 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
129	ul. Stanisława Poniatowskiego 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
130	ul. Stanisława Poniatowskiego 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
131	ul. Stanisława Poniatowskiego 7	budynek mieszkalny wielorodzinny
132	ul. Stanisława Poniatowskiego 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
133	ul. Stanisława Poniatowskiego 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
134	ul. Powstańców przy nr 5, dz. nr 615/71	krzyż kamienny
135	ul. Bolesława Prusa 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
136	ul. Bolesława Prusa 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
137	ul. Bolesława Prusa 13	budynek mieszkalno - usługowy
138	ul. Rybnicka przy nr 66, dz. nr 561/25	krzyż drewniany
139	ul. Henryka Sienkiewicza 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
140	ul. Henryka Sienkiewicza 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
141	ul. Henryka Sienkiewicza 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
142	ul. Henryka Sienkiewicza 4	budynek mieszkalny wielorodzinny

143	ul. Henryka Sienkiewicza 5	budynek mieszkalny wielorodzinny (obiekt dodany w 2018 r.)
144	ul. Antoniego Słoniny 1	szkoła powszechna, ob. Miejska Szkoła Podstawowa nr 1 im. Powstańców Śląskich
145	ul. Antoniego Słoniny 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
146	ul. Antoniego Słoniny 3	budynek mieszkalny wielorodzinny
147	ul. Antoniego Słoniny 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
148	ul. Antoniego Słoniny 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
149	ul. Antoniego Słoniny 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
150	ul. Antoniego Słoniny 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
151	ul. Antoniego Słoniny 9	budynek mieszkalny wielorodzinny
152	ul. Antoniego Słoniny 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
153	ul. Antoniego Słoniny 11	budynek mieszkalny wielorodzinny
154	ul. Antoniego Słoniny 12	budynek mieszkalny wielorodzinny
155	ul. Antoniego Słoniny 13	budynek mieszkalny wielorodzinny
156	ul. Antoniego Słoniny 14	budynek mieszkalny wielorodzinny
157	ul. Antoniego Słoniny 15	budynek mieszkalny wielorodzinny
158	ul. Antoniego Słoniny 16	budynek mieszkalny wielorodzinny
159	ul. Antoniego Słoniny 17	budynek mieszkalny wielorodzinny
160	ul. Antoniego Słoniny 18	budynek mieszkalny wielorodzinny
161	ul. Antoniego Słoniny 19	budynek mieszkalny wielorodzinny
162	ul. Antoniego Słoniny 21	budynek mieszkalny wielorodzinny
163	ul. Antoniego Słoniny 25	budynek mieszkalny wielorodzinny
164	ul. Antoniego Słoniny 27	budynek mieszkalny wielorodzinny
165	ul. Spółdzielcza 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
166	ul. Spółdzielcza 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
167	ul. Spółdzielcza 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
168	ul. Szpitalna 23	Zespół KWK „Knurów-Szczygłowice” pole zachód: - budynek nadszybia z wieżą szybu Foch I - budynek maszyny wyciągowej szybu Foch I ze sprężarkownią i rozdzielnią
169	ul. Wilsona 21	budynek mieszkalny wielorodzinny tzw. „apostolok”
170	ul. Wilsona 22/ ul. Szpitalna	szkoła powszechna, ob. Miejska Szkoła Podstawowa nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi im. Karola Miarki
171	ul. Wilsona przy nr 91, dz. nr 2838	krzyż kamienny
172	ul. Wilsona, dz. nr 1696/46, 1746, 1774	wiadukt kolejowy
173	ul. Wolności 39	budynek mieszkalny wielorodzinny
174	ul. Wolności 41	budynek mieszkalny wielorodzinny
175	ul. Zwycięstwa 26	budynek mieszkalny
176	ul. Zwycięstwa, naprzeciwko nr 28a, dz. nr 1352/142	kaplica architektoniczna pw. św. Barbary
177	ul. Zwycięstwa 34	budynek mieszkalny wielorodzinny pracowników fabryki materiałów wybuchowych
178	ul. Zwycięstwa przy nr 12c	figura Jana Nepomucena
179	ul. Zwycięstwa przy nr 66/ul. Wojciecha Korfantego, dz. nr 215/30	krzyż kamienny
180	ul. Żwirki i Wigury 1	budynek mieszkalny wielorodzinny
181	ul. Żwirki i Wigury 2	budynek mieszkalny wielorodzinny
182	ul. Żwirki i Wigury 3a	budynek mieszkalny wielorodzinny
183	ul. Żwirki i Wigury 3	budynek mieszkalno - usługowy
184	ul. Żwirki i Wigury 4	budynek mieszkalny wielorodzinny
185	ul. Żwirki i Wigury 5	budynek mieszkalny wielorodzinny
186	ul. Żwirki i Wigury 6	budynek mieszkalny wielorodzinny
187	ul. Żwirki i Wigury 8	budynek mieszkalny wielorodzinny
188	ul. Żwirki i Wigury 10	budynek mieszkalny wielorodzinny
189	ul. Żwirki i Wigury 12	budynek mieszkalny wielorodzinny
190	ul. Żwirki i Wigury 14	budynek mieszkalny wielorodzinny

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Knurów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA I FUNKCJA STANOWISKA
1	Gierałtowice	99-44	3	19	Późne średniowiecze - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVI - XVIII w.) - osada
2	Gliwice - Bojków	98-44	12	11	Późny paleolit - ślad osadniczy Późne średniowiecze - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVI - XVIII w.) - osada
3	Gliwice - Bojków	98-44	13	12	Mezolit - ślad osadniczy Epoka kamienia - ślad osadniczy Późne średniowiecze - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVI - XVIII w.) - osada
4	Gliwice - Bojków	99-44	35	15	Późne średniowiecze - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVI - pocz. XVIII w.) - osada
5	Knurów	99-44	1	3	Weryfikacja negatywna
6	Knurów	99-44	2	32	Weryfikacja negatywna
7	Knurów	99-44	3	12	Okres nowożytny (XVII - XVIII w.) - ślad osadniczy
8	Knurów	99-44	4	13	Okres nowożytny (XVI - XVIII w.) - ślad osadniczy
9	Knurów	99-44	5	14	Okres nowożytny (XVI - XIX w.?) - strefa produkcji przemysłowej - mielerze
10	Knurów-Szczygłowice	99-44	1	29	Późne średniowiecze (XV - pocz. XVI w.) - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVII - XVIII w.?) - punkt osadniczy
11	Knurów-Szczygłowice	99-44	2	30	Późne średniowiecze - ślad osadniczy Okres nowożytny (XVI - pocz. XVII w.) - ślad osadniczy
12	Knurów-Szczygłowice	99-44	3	31	Okres nowożytny (XVII - XVIII w.?) - ślad osadniczy
13	Knurów-Szczygłowice	100-44	4	30	Okres nowożytny (XVII w.?) - fortyfikacja polowa (?)
14	Knurów-Szczygłowice	100-44	5	31	Okres nowożytny (XVI - XIX w.?) - stanowisko produkcyjne - pole mielerzy
15	Knurów-Szczygłowice	100-44	6	32	Okres nowożytny (XVI - XIX w.?) - stanowisko produkcyjne - pole mielerzy
16	Książenice	100-44	8	7	Okres nowożytny (XVI - XIX w.?) - stanowisko produkcyjne - pole mielerzy